ОКТЯБРИИН УРДА ТЭЭХИ СОЦИАЛИС МҮРЫСӨӨНЭЙ ДОЛГИН

Агуухэ Октябриин хубисхалай алдарта ойн хүндэлэлдэ дэлгэрhэн социалис мүрысөөнэй долгин шаг hайхан Эхэ орон доторнай, тэрэ тоодо манай республика соор, хүсэн түгэлдэрөөр эбхэрэн дэлгэржэ байна. Хүн түрэлтэнэй түүхэдэ түрүүшынхеэ Совет засаг мүндэлэн гараhан энэ түүхэтэ hайндэрые иигэжэ ажалай амжалтаар угтаха, Эхэ оронойнгоо мандалда эрхим дээдэ бэлэгүүдые барюулха, шэнэ шэнэ туйлалтануудые туйлаха гээшэ совет хүнүүдэй арюун hайхан заншал болонхой. Октябриин урда тээхи социалис мүрысөөндэ манай республикын ажалшад энэ жэлдэшье олон ехэ амжалтануудые туйлаа. Фабрика болон заводуудай ажалшадшье, барилгашадшье, ой модошодшье, шулуу нүүршэдшье — алдарта худалмэрилжэ ангиин түлөөлэгшэд бултадаа, хэниинь хэн тэшэгүй эрхим бэлэгүүдые Эхэ орондоо барихай: республикымнай промышленность валовой продукци гаргаха юhэ hарынгаа түсэб 102 процент дүүргэнхэй. Гурбадахи кварталай түсэбшье үлүүлэн дүүргэгдэ. Түрүү промышленна предприятинуудые тоолохо болоо һаа олон. Улаан-Үдын шэлэй механизированна завод Октябриин хүндэлэлдэ Эхэ орондоо бэлэг барихаар абаhан социалис уялгаяа болзорhoонь урид дүүргэжэ, 200 гаран вагон шэл түсэбhөө үлүүлэн гаргаад, шэнэ барилганuудта эльгээбэ. «Электромашина» завод түсэбhөө гадуур бүтээhэн продукцияа бусад оронуудта эльгээжэ байнхай. Нижне-Ангарска загаhанай комбинат жэлэйнгээ түсэб октябрь соо бэелүүлхээр зорижонхой. Республикымнай промышленностиин hалбари бухэнhөө иимэ баяртай мэдээсэлнүүд үдэр бүри олошоржо байhаар.

Тэрэшэлэн колхозно таряашаднай хүхюу баяртай, омог дорюунууд. Тэдэнэй омогорхохоньшье зүб. Гүрэнэйнгөө амбаарта 7,5 миллион пүүд ороохо таряа оруулха гэhэн социалис уялгатай аад, 8 миллион 136 мянган пүүд оруулжа, таряашаднай энэ жэлдэ хэзээ хэзээнэйхиhээ ехэ амжалта туйлаа. Республикымнай үйлэдбэриин управленинүүд, колхоз болон совхозууд гүрэндэ мяха, hү, үндэгэ худалдаха юhэ hарынгаа түсэб нэрэтэй түрэтэйгөөр дүүргэнхэй. Зарим аймагуудай ажалшадай үлзы ехэтэ хэрэгүүдые тэмдэглэнгүй байхын аргагүй. Мухар-Шэбэрэй үйлэдбэриин управлениин колхоз болон совхозууд, бухы таряашад баян ургасын түлөө мүрысөөндэ эхи табижа, үүсхэл гаргаhан аад, мүрысөөнэйнгөө туг үндэр дээрэ ургэжэ, илажа гараhан алдартай. Тэдэнэр хэнhээшье ехэ эрхим шанартай шэнисэ Эхэ оронойнгоо мандалда үгэбэ. 2.854.000 пүүд гэхэ гү, али республикын бухы ажахынуудай тушааhан ороохо таряанай гурбанайнь нэгэнhээ дээшэ хубинь—мухар-шэбэрэйхидэй бэлэг!

Мүн Яруунын үйлэдбэриин управлениин ажалшад социалис мүрысөөндэ түрүүшүүлэй зэргэдэ ябана. Тэдэнэр гүрэндэ ороохо таряа худалдаха уялгаяа амжалтатайгаар дүүргээд, гадна мал ажалай продукци бүхэниие — мяха, hү, ноохо, үндэгэ гүрэндэ тушааха юhэ hарынгаа түсэб бүрин хүсэдөөр бэелүүлбэ. Ахын аймагай колхознигууд гүрэндэ мяха худалдаха жэлэйнгээ түсэб, hү худалдаха юhэ hарынгаа түсэб дүүргээд, Октябриин hайндэр болотор абаhан уялгаяа бэелүүлхээр зоригжонхой. Гурбадахи кварталайнгаа, юhэ hарынгаа, жэлэйнгээ түсэб дүүргэhэн тухай баяртай мэдээсэлнүүд түрүү колхоз, совхозуудhаа, фермэ болон бригаданууhаа үдэр бүхэндэ шахуу редакцида ерэжэ байна. Иимэл даа, Агуухэ Октябриин хүндэлэлдэ хаа хаанагүй ургэнөөр дэлгэрhэн социалис мүрысөөнэй үнэр баян үрэ дүнгүүд!

Зүгөөр совет хүнүүд туйлаhан амжалтаараа hанаагаа амардаггүй, харин үсэгэлдэрэйхиhөө мүнөөдэр эрхимээр, мүнөөдэрэйхиhөө үглөөдэр эрхимээр ажаллаха гэhэн хүсэлэнтэйгөөр, үдэрhөө үдэртэ урагшаа дабшан, шэнэ шэнэ зорилгонуудые бэелүүлэн, амжалтаhаа амжалтада зоридог заншалтай ха юм. Теэд республикымнай промышленностиингшье, хүдөө ажахынишье урда шэнэ зорилгонууд тобойжо гаранхай. Эдэ зорилгонуудые саашадань нэрэтэй түрэтэйгөөр бэелүүлхэ шухала. Тиимэhээ социалис мүрысөөнэй тугые улам өөдэнь ургэжэ, далайсыень улам ургэдхэхэ тухай асуудал промышленна зонын болон хүдөөгэй парткомуудай урда, промышленна предприятинууд болон барилгын зургаануудай, колхоз болон совхозуудай партийна организацинуудай урда эрид шангаар табигдана.

Сэхыень хэлэхэдэ, социалис мүрысөө эмхидхэлгэдэ ехэ дутуу дүнданууд тохёолдоно. Эгээл ехэ дутуунь юуб гэхэдэ, зарим газарта социалис мүрысөөн ёhын тэдыдэ эмхидхэгдэнэ. Мүрысөөндэ орожо, социалис уялга абаhан аад, тэрэ уялгаяа дүүргэдэггүй ажахынууд бии. Теэд тэдээндэ бодото туhа хүргэгдэнэгүй. Мүрысөөнэй ёhо заншал тиимэ байха зэргэгүй ха юм.

Мүнөө фабрика болон заводууд, барилгын зургаанууд, промышленна бухы предприятинууд үбэлдэ hайнаар бэлдэжэ, үбэлэйшье сагта бүтээсэ ехэтэйгээр, эрхим шанартайгаар, эмхитэй гуримтайгаар ажаллахаар зоригжонхой. Тэрэшэлэн үбэлые бүрин бэлэдхэлтэйгээр угтажа, али бухы адууhа малаа тобир тарганаар үбэлжүүлхэ гэhэн зорилго колхоз, совхозуудай урда табигданхай. Юhэ hарынгаа түсэб дүүргэбэшье, мал ажалай продукци гүрэндэ худалдаха талаар жэлэйнгээ түсэб республикамнай заабол дүүргэхэ уялгатай. Гүрэндэ мяха, hү тушааха жэлэйнгээ түсэб дүүргээгүй нэгэшье ажахы байха ёhогүй.

Тиимэhээ хэхэ юумэн ехэ, бэелүүлэгдэхэ зорилгонууд олон байна. Эдэ зорилгонуудые амжалтатайгаар бэелүүлхын тулада, Агуухэ Октябриин хубисхалай hайндэрые эрхим бэлэгтэйгээр угтахын тулада социалис мүрысөө хаа хаанагүй улам ургэнөөр дэлгэрүүлэе!

СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Указ

Тувын Автономито Совет Социалис Республикые Ленинэй орденоор шагнаха тухай

Ажахын болон соёлой байгуулалтын талаар амжалтануудые туйлаhанайнь түлөө, Тувын АССР-эй хорин жэлэйнь ойтой дашарамдуулан, **Тувын Автономито Совет Социалис Республикые Ленинэй орденоор** шагнаха.

СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшэ
А. МИКОЯН.

СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Секретарь
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1964 оной октябриин 9.

Аха дүү ёhоной дайшалхы хани харилсаан бэхижэнэ

МОСКВА, октябриин 9. (ТАСС). СССР-эй Оборонын министр, Советскэ Союзай маршал Р. Я. Малиновский түрүүтэй совет сэрэгэй делегаци мүнөөдэр Прагаhаа бусаба. Эдэнэр Чехословакиин Национальна оборонын министр, армиин генерал Б. Ломскиин уряалаар Чехословакиин Социалис Республикада айлшалжа ошоhон юм. Энэ делегаци Чехословакиин Арадай армиин 20 жэлэй ойн hайндэртэ хабаадаhан, орон соогуурнь ябаhан байна.

БҮХЫ ОРОНУУДАЙ ПРОЛЕТАРИНАР, НЭГЭДЭГТЫ!

41-дэхи жэлээ гарана.

БУРЯАД ҮНЭН

КПСС-эй Буряадай обкомой, Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй, Министрнүүдэй Соведэй орган

№ 242 (10610) | 1964 оной октябриин 11, воскресени | Сэн 2 мүнгэн

АЛДАРТА ОКТЯБРИИН ХҮНДЭЛЭЛДЭ—

«Дальстальконструкциин» Буряадай Управлениин залуу хабсаршан Алексей Васильев энэ зураг дээрэ абтанхай. Шэлэй оньhожо абаhан заводые шэнэдхэн байгуулха дээрэ ажаллажа байhан энэ залуу барилгашанай хэдэн мэргэжэл шудаланхай. Мүн электро-гагнууршааршье ажаллахадаа, ажалаа hайн шанартайгаар дүүргэдэг. Алексей Васильев эдэ үдэрнүүдтэ Октябриин hайндэрэй ажалай вахтада жагсажа, даабаряа холо үлүүлэн дүүргэнэ.

Ф. СОРОКИНОЙ фото.

Түрүүшүүлынь олошорно

Сулөөтэй нэгэшье хүн цех соо харагданагүй. Бултадаа урдахи ажалаа ехэ ханалгатайгаар дүүргэнэ хэбэртэй. Тэдэнэй зарим «ВВС» маркын машинаар сонхын шэлые хэрэгтэй хэмжүүрээрнь таhа отолоод, таатай зохид модон табюурта түшүүлэн бүридхэнэ. Шэл отолдог цехэй начальник Валентина Сергеевна Бажина иигэжэ хөөрэнэ:

— Манай цехэй коллектив Агуухэ Октябриин 47 жэлэй hайндэрые ажалай эрхим амжалтаар угтахын түлөө социалис мүрысөөндэ оролсобо. Тиихэдээ шэнэ уялга абанхайбди. hайндэр болотор цехнай жэлэйнгээ түсэбhөө гадуур долоо мянган дүрбэлжэн метр шэл зүhэжэ, ябталха зорилго табинхай. Энэмнай бэрхэтэйшэг зорилго, оролдохо, хүсэ шадалаа гаргаха болонобди...

Энэ цехэй коллектив байгша оной эхинhээ hара бүхэнэйнгөө даабари холо үлүүлэн дүүргэнэ. Тиимэhээ нүхэр Бажинагай өөрынгөө коллективэй үмэнэhөө иигэжэ хөөрэхэнь миил талаар бэшэл ха. Мүнөө энэ цехэй хэдэн олон хүдэлмэришэд Октябриин hайндэрэй хүндэлэлэй ажалай вахтада жагсаад, эсэшэ сусашагүйгөөр ажаллана.

Ажалдаа шалгарhан бүхэриг бэрхэ хүдэлмэришэдэй түрүү зэргэдэ шэл ябталагша, Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй депутат Мария Семеновна Горлова, шэл отологшод Анна Богдановаhаа эхилээд, хэдэн олон хүнүүдые нэрлэжэ боломоор. Эдэ түрүүшүүл түс цехтэ олон жэлдэ ажаллажа, баян дүй дүршэлтэй болонхой. Жэшээлхэдэ, шэл ябталагша М. С. Горлова эндэ арбан долоон жэлэй туршада хүдэлмэрилнэ. Коммунис ажалай ударник Нина Васильевна Томсон нягта нарин энэ ажалда аяар хорин жэлэй туршада хүдэлмэрилхэ зуураа, «ВВС» маркын машиные табан хургандаал адляар мэдэнэ, ганса эрхим шанартай продукци гаргадаг юм. Мүн шэл отологшодой дундаhаа А. С. Богданова байгша оной эхинhээ ажалдаа нэгэтэшье голодохо гаргангүй ажаллажа, халаан бүхэнэйнгөө даабарие 112—115 процент дүүргэнэ. Тиимэ хадань, Анна Богдановае сүг хүдэлдэг нүхэдынь hайшаан магтадаг гээшэ. Ударнигhаа жэшээ абажа, ажалдаа үнэн зүрхэнhөө оролдодог залуу басаган Вера Куликова голодоhогүйгөөр ажаллаха зорилготой. Энээнhээ урдань заримдаа голодоhо гаргадаг байгаа hаа, мүнөө жэлэй hүүлшын 6—7 hарын туршада халаанайнгаа, hарынгаа даабарие гансал эрхим шанартайгаар дүүргэнэ.

hайндэрэй хүндэлэлдэ дэлгэрhэн мүрысөөндэ оролсоhон цехэй ажалай түрүүшүүлэй тоо hараhаа hарада олошорно. Үнгэрhэн сентябриин дүн сотсолходо, хүдэлмэришэд Г. В. Мяханова, М. И. Быкова болон Г. А. Демченко гэгшэд ажалдаа эрхим амжалта туйлажа, гансашье цех соогоо бэшэ, харин бухы заводой түрүүшүүлэй зэргэдэ тодорон гарабад.

Үйлэдбэриин технологи нягта нариинаар эмхидхэhэн заводой шэл отолдог цехэй коллектив юhэ hарын туршада түсэбhөө гадуур аяар табан мянга шахуу дүрбэлжэн метр сонхын шэл отолжо, хайрсаглаhан байна.

Д. ШАГДУРОВ.

Алташаднай үгэдөө хүрэхэл

Байгаалиин баялигуудые малтан гаргажа, хэрэгтэй тээшэнь эльгээжэ байhан горнягуудай олониинь эдэ үдэрнүүдтэ эршэтэ ажалаараа шалгарна. Тэдэнэр hайндэрэй вахтада жагсанхай.

Цинин[к]анай приискын алта малтагшадай мэдэлдэ техникэ элбэгээр үгтэнхэй. Алта ехээр малтажа, Эхэ орондоо бэлэглэхэ зорилгоёо дүүргэхэ арга боломжо тэдэндэ бии: үйлэдбэриинь жэл бүри бүхэндэ оньhожоруулагдана. Энэ жэлдэ ганса Маловска участогай зургаан драга электрын хүсөөр хүдэлгэгдэдэг болоо. Энээнэй ашаар агрегадуудай бүтээсэ горитойгоор дээшэлүүлэгдээ.

Нүхэд П. Воеводин, аха дүү Кухтинтанай даадаг халаанuудай алта малтагшад жэлэйнгээ түсэбые дүүргэбэ. Драгануудаа зүбөөр ашаглаhанай, эршэмтэй шангаар ажаллаhанай ашаар дүй дүршэлтэй эдэ нүхэд абаhан уялгаяа нэрэ солотойгоор дүүргэбэ.

Алта сэбэрлэн угаадаг бригаданuудай ажалай бүтээсэ мүн лэ ехээр дээшэлээ. Алта угаадаг приборнууд нарижуулан hайжаруулагдаа.

Нүхэд Н. Балуш, Н. Беляков, Ф. Мазур, А. Бурдаш гэгшэдэй даадаг проходческо бригаданууд, нүхэр Е. Елшинэй даадаг алта угаадаг бригада социалис мүрысөөндэ шалгаран, hара бүхэндэ даабаряа холо үлүүлэн дүүргэнэ. Бульдозер жолоодогшод Н. Сомсиков, Н. Осипов, Н. Меньшиков, Г. Недорезов болон бусад түрүүшүүл магтаалтайнууд.

Хэлэhэн үгэдөө хүрэхөөр оролдожо байhан коллективэй эршэтэ ажалай ашаар Циниканай приискнүүдэй управлени алта малтаха жэлэйнгээ түсэбые үлүүлэн дүүргэжэ, hайндэр болотор үшөө ехэ алта малтаха уялгатай.

В. КОЗЛАЧКОВ.

Улаан-Үдын Эрхирэгэй совхоз үбэлжэлгэдэ hайнаар бэлдэнэ. Эндэ гурбан газар 600—800 хониной, 200 үхэрэй байха байра баригдажа байнхай. Барилгануудые «Бурятцелинстройн» бригаданууд барижа байна. Зураг дээрэ: Ацагад нютагта баригдажа байhан 800 хониной байха байра харуулагдана.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

Уланайхид урагшатай

Манай XXII партсъездын нэрэмжэтэ колхозой hаалишад энэ жэлдэ Эхэ орондоо hү худалдаха түсэбөө болзорhooнь урид дүүргэhэн тухайгаа баяр баясхалантайгаар мэдээсэбэ. Жэл соо 9300 центнер hү худалдаха түсэбтэй байбал, октябриин 1 болотор 9566 центнер худалдаа.

Колхозоймнай hаалишад өөhэдынгөө арга боломжонуудые тоолоо үзөөд, жэлэй дүүрэтэр үшөө 1000 центнер hү түсэбhөө гадуур худалдаха гэжэ шиидэнхэй.

Энэ илалта имагтал hаалишад болон hаалиин фермэнүүдэй мал адуулагшадай шэн габьяата ажалай хүсөөр туйлагдаа ха юм. Тэрэ тоогоор Уланай, Боро-Голой hаалиин гүүртэнүүдэй коллективүүд hайнаар ажаллаа. Энэ гүүртэнүүдые коммунистнууд Владимир Гармаев, Еши Будаев гэгшэд хүтэлбэрилдэг. Эдэ гүүртынхид жэлэй дүүрэтэр түс түстаа 300—350 центнер hү абаха зорилго табяад, ажалайнгаа эршые бүри шангадхана. Колхоздомнай 70 гаран hаалишан бии. Тэдэнэй гушаниинь hү hааха жэлэйнгээ түсэб дүүргэбэ. hаалишад С. Цыренова, Е. Ринчинова, С. Сангадиева, Л. Ринчинова, Н. Гатапова, Д. Шагдурова гэгшэд бултанhaa hайнаар ажаллажа, бусад нүхэдтөө жэшээ харуулаа. Тэдэнэр нютагай үүлтэрэй үнеэн бүриhөө 1000 литрhээ дээшэ hү абаhан байна. Тиихэдэ Хилгана нютагай үүлтэртэ малай фермын түрүү hаалишад Б. Гомбоева, К. Гармаева, Ш. Будаева гурбан үнгэрhэн юhэн hарада үнеэнhээ түс тустаа 2000 литр hаагаа.

hаалишад hү ехээр абадаг болохынгоо хажуугаар hүнэй тоhолигые дээшэлүүлхын түлөө элдэб шэнэ аргануудые хэрэглэнэ. Энэ хүдэлмэриие hайнаар эмхидхэhэн Хилганын гүүртынхидэй оролдолгые онсолон тэмдэглэмээр. Тэдэнэр өөhэдынгөө хүсөөр искусственна hү бэлэдхэжэ тугалнуудтаа уулгадаг болонхой. Мүн Уланай, Боро-Голой гүүртэнүүдтэ искусственна hүн бэлэдхэгдэнэ. Колхозой hаалишадай хүсөөр бүхыдөө 3350 центнер хэмэл hүн бэлэдхэгдэжэ, эды шэнээн үдхэн hүн нёдондонойхиhоо ехээр гүрэндэ худалдагдаа.

Мүнөө колхоздомнай малай үбэлжэлгэдэ бэлэдхэлгын hара соносхогдоод, малшад болон модошо дархашуул оролдосотойгоор ажаллажа байнхай. Үбэлжэлгэдэ бэлэдхэлэй хүдэлмэри В. Гармаев, Е. Будаевай гүүртэнүүдтэ hайнаар ябуулагдана.

Г. БАДМАЕВ,
Уланай сомсоведэй түрүүлэгшэ.

Баргажан.

ШАЛГААТЫН ЗОРИЛГО: ***ХИМИИН ТУЙЛАЛТА—ФЕРМЭ БҮХЭНДЭ***

ХИМИ ХҮНДЭГҮЙ БАЙhААР

Үглөөнэй найман час. hү hаалиин фермынхид ажалаа дүүргэжэ байгаа. Бухыдэнь гооложо үзэхэдэнь, 700 бага гаран литр болоо. Харин сентябриин hүүлшын долоон хоногой туршада 1200—1250 литр hүн hаагдаа. Иигэжэ 500 литрээр хороо ха юм.

hү hаали яахадаа иигэжэ доошолооб гээд, фермые даагша нүхэр Будажановhаа асуугаабди.

— Үнеэд шэргээгдэжэ байна, гэжэ тэрэ харюусаа hэн.

Шэргээжэ байhан үнеэдтнай 32 ха юм. 280 үнеэд хамтадаа бии hаань, энэтнай даншье муу бэшэ. Хэрбээ мүнөө hаагдажа байhан 248 үнеэдэй тус бүридөө 5 литршье hү үгөө hаань, 1200 хүргэдэхэ байгаа гээбди.

Шалтагааниинь үнэндөө үнеэдээ шэргээжэ байhанhaa болоогүй. Химиин туйлалтануудые хэрэглэдэг ажахынуудта hүнэй гараса хэзээдэшье доошолдоггүй. Харин Погранична совхозой 1-дэхи отделенидэ гидролизно аргаар hолоомо эhээн бүйлүүлдэггүй, карбамидаар тэжээл шанаржуулдаггүй байна.

Гэхэ зуура Хяагтын адагта гидролизно арга хэрэглэхэ, гидропонно аргаар ногоо ургуулжа эдюулхэ түсхай цех баригдажа байнхай. Зүгөөр тэрэнэйнь хэзээшье дүүргэгдэхэнь мэдэгдэнэгүй.

Үшөө яахадаа hү hаалинь доошолноб гэбэл, фермынь ажалай эмхидхэл хангалтагүй. Зарим hаалишад оролдожо hайнаар хүдэлнэгүй, hү hаали дээшэлүүлхэ гэжэ шармайнагүй. Жэшээ болгон дурдабал, энэ жэлдэ отделенидэнь саахарай свёклын яhала элбэг ургаса хуряагданхай. Энээнэй ехэнхи хубинь малай тэжээлдэ хэрэглэгдэхэ. Хамтадаа 100 гаран тонно свёкло фермэдэнь асарагданхай. Гэхэ зуура асарагдаhан свёклоёо hаалишад бүйлүүлжэ үнеэдтээ эдюулхэеэ залхуурна. Зүгөөр свёклоёо hүхөөр хэршэжэ эдюулдэг, ажалыньшье иигэжэ хүндэ болоно. Отделениин хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэд саахарай свёкло болон бусадые угаажа сэбэрлэхэ, хэршэжэ жэжэ болгохо тухай бодомжолхо уялгатай байгаа. Тиигээ hаань, hайн болохо hэн. Теэд саахарай свёклые hүхөөр лэ хэршэхэдэ болохо гээд тэдэнэр бододог байна ха.

Энэ жэлдэ отделенидэ хүсэд хүрэхөөр талха тарянай зүйл бэлдэгдэhэн. Сентябрьда hаагдаhан литр бүхэндэ 200 грамм талхан үгтэhэн байна. Саашадаа октябриин эхилхэhээ хойшо талха тарянайнгаа зүйл урдынхиhаа hураггүй багаар үгэдэг болоо. Талха татадаг тээрмэнь эбдэршоо ха. Гэхэ зуура Харанхыда ороохо бутаруулдаг машина бии ха юм. Тэндэнь Борьёогой, Харанхын hү hаалиин фермынхид ороохо таряагаа ямаршьегүй бутаруулна бшуу. Хяагтын адагайхид баhал тэндэ ороохоёо бутаруулжа шадаха байгаа бэшэ гү? Фермыень даагша нүхэр Будажанов анхаралаа табинагүй.

Харанхын фермэдэ ямар байдал тохёолдонхойб гэжэ харая. Эндэ баhал hү hаалинь горитойгоор доошолhон. Хэрбээ фермынхид сентябрьда 1000 литр hү hааhан hаа, мүнөө 800 болонхоо. Шалтагаанинь юуб гэхэдэ, химиин туйлалтанууд хэрэглэгдэнэгүй. Гидролизно аргаар hолоомо эhээн бүйлүүлэгдэнэгүй, хэмэл hүн бэлдэгдэнэгүй.

Үнгэрэгшэ жэлнүүдтэ Борьёогой фермэдэ хэмэл hүн гол түлэб бэлдэгдэдэг hэн. Харин мүнөө хэмэл hү бэлдэдэг цехынь хүдэлгэгдэнэгүй, түхеэрэлгэнүүдынь байхагүй.

hүнэй тоhолиг ехэ байха бүреэ hайн гээшэ ааб даа. Хаража үзэхэдэ, hүнэйнь тоhолиг эндэ 4—4,4 процентдэ хүргэгдэнэ. Теэд hү hаалинь бүхыдөө багал зандаа.

Бухы үнеэд уяанда оруулагдаха, hайнаар эдеэлүүлэгдэхэ, 3 дахин hаагдадаг болохо ёhотой гээд Хяагтын үйлэдбэриин управлениин парткомой шиидхэбэри соо заагданхай. Үнэндөө энэ 1-дэхи отделенидэ hаамхай үнеэдынь үдэртөө 2 hаагдадаг, холын бэлшээридэ гаргагдадаг байhаар. Харанхын фермын үнеэд мүнөөшье зунайнгаа байрада байhаар. Тиигээдшье үбhэ тэжээл нэмэжэ үгтэнэгүй. Бэлшээриин үбhэ ногоон муушаг болоо ха юм. Тиимэ хадань үбhэ тэжээл заабол нэмэжэ эдюулхээр байгаа. Эдюулхэгүйдэнь, hү hаали доошолно.

Отделени жэлэй эсэслэтэр гүрэндэ 2000 центнер hү худалдаха түсэбтэй. Энэ даабаряа дүүргэхын зорилгоор үдэр бүхэндэ 22—23 центнер hүн тушаагдаха ушартай. Харин мүнөө оройдоол 18 центнертэ хүргэнэ. Эдэнэр гүрэндэ hү худалдаха жэлэйнгээ түсэб болзор соонь дүүргэхэ хүсэд арга боломжотой. Энээнээ бэелүүлхын түлөө химиин туйлалтануудые хэрэглэхэ, үнеэдээ 3 дахин hааха хэрэгтэй.

ҮНЕЭДЫЕ САГ СООНЬ ТУГАЛЛУУЛХА ГЭЭШЭ ШУХАЛА УДХАТАЙ

Борьёогой hү hаалиин фермэ урдань түрүү зэргэдэ гарадаг hэн. Харин hүүлэй хэдэн жэлэй туршада энэ фермэ районой фермэнүүдэй дунда гээгдэжэ ябадаг болоо.

Ямар шалтагаанhаа hүн багаар hаагданаб гэжэ тодорхойлходо иимэ байгаа. Үнеэдые искусственна аргаар урэжүүлхэ хэрэг мууса табигданхай. Үнгэрэгшэ жэлые жэшээ болгон абая. Урэжүүлэгдэhэн 120 үнеэдэй оройдоол 48-ниинь тугаллаhан байна бшуу. Харанхын фермэдэ искусственна урэжүүлгэ нэгэ бага дээрээр табигдаhан. 220 үнеэдэй 60-ниинь hубайраа.

Юундэ үнеэд hубайрнаб гээд асуухаар. Мэргэжэл багатай хүнүүд искусственна урэжүүлгэ хэhэн байна. Ахалагша зоотехник Иванова урэжүүлгын ямараар хэгдэжэ байhаниие hайса хинан шалгаагүй. Тоо бүридхэлыньшье мууса хэгдэдэг байгаа. Зарим үнеэдынь 15 hарын туршада шэргээгдээд ябадаг байгаа бшуу.

Энэ жэлдэ бухы 3 фермэнүүдтэнь искусственна урэжүүлгэ hураггүй hайнаар хэгдээ. Харанхын hү hаалиин фермэдэ ветврач нүхэр Русина ажаллана. 200 үнеэдэйнь 142-нь искусственна аргаар урэжүүлэгдэнхэй. Борьёогой фермэдэ ажалладаг техник-урэжүүлэгшэ нүхэр Сагияева яhала hайнаар хүдэлнэ. Ректальна шэнжэлэлгэ хэхэдэнь, 99 үнеэдэй 82-нь хээлитэй болоhон байгаа. Нэгэншье үнеэ hубайруулхагүй гэhэн зорилго эндэ табигданхай.

ЗАhАБАРИ ХЭГДЭНЭГҮЙ

Хяагтын адагай hү hаалиин фермэ (1-дэхи отделени). Эндэ малай олон байра бии юм. Малай хэды байра заhабарилагдаха аад, дархашуул эндэ ажаллажа эхилээдүй байhаар. Али мал эндэ үшөө оруулхаар бэшэ байгаа гү гээд hанабабди. Тиихэдэ абаhаар ороhон байра соомнай заhабарилагдаха юумэн олон байшоо. Байрынь потолоог, хушалта оройнь халтад гэхэдээ унашахаар болоhон. Тон яаралтайгаар лэ эндэ заhабари хэхээр болонги.

Үнеэдэй баhа нэгэ байрада оргодоо. Нёдондо энэнь дутуу ядуу барижа дүүргэгдэhэн. Муухай агаарай гараха хоолойшье байхагүй. Байрынь нэгэ хахадта шала хэгдэнхэй, нүтөө ханань ехэ забhартай, зарим сонхонуудынь хабтагайгаар хадажа бүтүүлээтэй. Тиимэhээ досоонь харанхышаг.

Колхозой прораб нүхэр Санжиев эдэ бүгэдэ тухай hанаагаа балай зобоногүй ха. Малайнь гурбадахи байраншье үбэлжэлгэдэ бэлдэгдээгүй. Эндэ досоохиень сагаадаха, сонхонуудыень шэллэхэ, пеэшэн бариха хэрэгтэй. Пеэшэ бариха гэхэдэ шабаршье асарагдаагүй. Фермые даагша нүхэр Будажапов үбэлжэлгэдэ бэлдэхэ тухай hаналаа ехээр табинагүй. Котельнэнь баhал бэлдэгдээгүй. Механик нүхэр Давыдов эндэ зэмэтэй. Уралай суглардаг тогооо нэн түрүүндэ заhабарилха хэрэгтэй байгаа. Тиигээ hаа, бусад юумэниинь зүбтэхэ hэн.

Фермэдэ саахарай свёкло шэрэжэ асарагданхай. Зүгөөр тэрэнээ малда эдюулхэ тэбшэ хорёо соогуурнь үсөөнөөр бэлдэгдэhэн. Борьёогой, Харанхын фермэнүүдтэ тэжээл эдюулхэ тэбшэ хобоо бэлдэгдээгүй байhаар. Борьёогой hү hаалиин фермэдэ тугалай байра заhабарилхаар. Котельныень баhал заhаха хэрэгтэй. Хэмэл hү ехэ бааг табигдаадүй.

Хүдөө ажахые ашаг ехэтэйгээр хүгжөөхэ түрүүшын жэл эсэслэхэ болохонь. Теэд Погранична совхозой 1-дэхи отделенидэ малай ашаг шэмэ дээшэлүүлхэ тухай биратай юумэн хэгдээдүй. Хэрбээ яаралтай хэмжээнүүдые абажа, үбэлжэлтэдэ бэлдэхэ дутагдалнуудые усадхаагүй, үнеэдые түргөөр уяанда оруулаагүй, тэжээлыень эрид hайжаруулаагүй hаань, гүрэндэ hү худалдаха түсэбынь дүүрэхэгүйдөө магад. Тиимэhээ зохихо хэмжээнүүдые абаха саг тулаа гээшэ.

В. ЖАРКОЙ, В. ВЕЛЬВЕР,
«Ленинское знамя» газетын хүдэлмэрилэгшэд.

Москвahaa **МЭДЭЭСЭНҮҮД**

ОЛИМПИАДЫНХИДАЙ ХАРЮУ

ТОКИО, октябриин 9. **(ТАСС-ай тусхай корреспондентнэр).** Манай спортын үнинэй мастер, Олимпиадын чемпион Петр Болотников совет олимпийцүүдэй hанал бодолые элирхэйлэн, «Соведүүдэй оронной амисхаалые эндэшье мэдэржэ байнабди, бухы совет арадмантай хамта байлсана» гэжэ митинг дээрэ мэдүүлээ. XVIII Олимпиадын наадаанда хабаадагшадта Н. С. Хрущевой амаршалгын бэшэг эльгээhэнтэй дашарамдуулан, Олимпиадын деревниин театр соо совет спортсменүүд сугларба. Бухэдэлхэйн спорын hорёон гэжэ нэрлэгдэхэ эрхэтэй мүрысөөнүүдтэ амжалта туйлахые хүсэhэн халуун дулаан үгэнүүд манай бухы олимпийцүүдэй зүрхэ сэдьхэлдэ баяр үүсхээ.

— Римдэ болоhон Олимпиадые тодо hонороор hанажа байнаб. Олон үдэрэй үнгэрбэшье, хараhан, хабаадаhан нэгэшье хүн тэрэниие мартахагүй байха. Манай спортын тугай Токиодо бүри дээрэ ургэгдэхыень хүсэнэб, — гэжэ П. Болотников ургэлжэлүүлэн хэлэбэ.

— Үглөөдэр Олимпиада нээгдэжэ, манай hайндэр эхилхэнь. Энээндэ хабаадахые олонхимнай хэдэн жэлдэ хүсэhэн байха. Японой ниислэлдэхи стадионууд дээрэ илалта туйлахын түлөө тэмсэхээр хүн бүхэмнай зэhэнхэй. Н. С. Хрущевой амаршалгын бэшэг хүсэн дээрэмнай хүсэ нэмээнэ, — гэжэ боксын талаар Европын чемпион Борис Лагутин хэлэбэ.

Гимнастикын талаар Олимпиадын чемпион Полина Астахова үгэ абаад, иигэжэ хэлэбэ:

— Н. С. Хрущевой амаршалгын бэшэг эльгээhыень ехэ баяртайгаар дуулаабди. Эхэ оронhоо холо байгаад, иимэ энэрхы захяа дуулахада ехэл аятай даа! Гимнастикын талаар алтан медальнуудай хахадые абахыемнай Японой журналистнууд тухайлан багсаана, теэд бэшэ хубиинь эзэлхын тула өөhэдөөл оролдохо болоо бэзэбди... гэбэ.

Совет олимпийцүүд харюугай телеграмма ехэ дэбжэлтэтэйгээр баталан абаа:

«Москва, КПСС-эй ЦК, нүхэр Никита Сергеевич Хрущевто.

Хүндэтэ Никита Сергеевич!

XVIII Олимпиадын Токиодохи наадаанда хабаадагшадта танай эльгээhэн амаршалгые ехэ баяртай хухюутэйгөөр угтан абаабди.

Спортын халуун тулалдаанууд болохоёо байна. Арад түмэнэй анхарал, Танай захяагай халуун дулаан үгэнүүд хүсэн дээрэмнай хүсэ нэмээнэ, зоригыемнай бадаруулна, этигэл найдабари түрүүлнэ. Манай агуухэ Эхэ оронойтугые нэрэтэй түрэтэйгөөр ургэжэ ябахын, совет арадай алдар солые арьбадхахын тула шухала бухы юумэ хэхэбди гэжэ манай партиие, совет арадаа, Никита Сергеевич, Танаа найдуулнабди.

XVIII Олимпиадын Токиодохи наадаанда хабаадаха советскэ делегаци.

ҺААЛИШАД! Энээниие уншаад, ажалдаа хэрэглыт!

БАЯН ДҮРШЭЛ—БААТАР АЖАЛАЙ ОХИН

• Юһэн һара соо үнеэн бүриһөө 2225 килограмм һү абажа, жэлэйнгээ түсэб 475 литрээр үлүүлбэ. Һүнэйнь тоһолиг 4,2 процентдэ хүрэнэ.

• Нэгэ үнеэндэ сүүдхэдээ 10 килограмм гидролизно аргаар буйлуулагдаһан һолоомо эдюулнэ.

МАНАЙ СОВХОЗОЙ Билюутын фермын һаалишан Надежда Лазаревна Тадвашкина бүхы Хяагтын үйлэдбэриин управлени соо суутай болонхой.

Нүхэр Тадвашкина байгша ондо һү һааха жэлэйнгээ түсэб июлиин 12-то—болзорһоонь 5 һара 18 хоногоор урдшалан дүүргэһэн байна. Жэл соо даажа байһан үнеэдһээнь бүхыдөө 39.700 килограмм һү һааха байбал, үнгэрһэн юһэн һара соо 48.967 килограмм абажа, жэлэйнгээ түсэб 123,3 процент дүүргээд байна. **Жэл соо үнеэн бүриһөө 1750 килограмм һү һааха түсэбтэй аад, октябриин 1 болотор 2225 килограмм абаа.**

Энэ дүнгүүд тиимэшье һайн бэшэ гээд гансата һанагдана. Түрүү колхоз, совхозуудай һаалишад үнеэнһээ 2000—2500 килограмм һү абадаг болоһоор үнинэй. Үнгэрһэн жэлдэ манай совхозой үнеэн бүриһөө дунда зэргээр 1475 литр һүн һаагдаһан байгаа. Надежда Лазаревна үүлтэртэ малай фермэдэ бэшэ, харин жиирэй фермэдэ ажаллана ха юм. Эдэ бүгэдые хараада абаа һаа, тэрэнэй туйлаһан амжалта манай совхозой эрхэ байдалда эгээл һайн дээрэ тоологдохо болоно. Гансашье совхоздоо бэшэ, бүхы управлени дотороо эрхимлэжэ ябана бшуу. Үүлтэртэ малай фермэнүүдэй һаалишадһаашье һайн илалтатай болоно гээшэ.

Бусад нүхэдтэйгөө адли эрхэ байдалда ажалладаг аад, ямар аргаар иимэ һайн дүнгүүдые туйлаа гээшэб? Тэрэнэй ажалда ямар «нюуса» бииб? Эдэ бүгэдэ тухай энэ статья соогоо тодорхойгоор бэшэхые һанагдаа һэн. Магад республикын бусад олон һаалишад тэрэнэй дүй дүршэлтэй танилсаад, өөһэдынгөө ажалда хэрэглэжэ болохол.

ҮНЕЭНЭЙ ҺҮН — ЭДИҺЭНҺЭЭ

„ҮНЕЭНЭЙ ҺҮН—ЭДИҺЭНҺЭЭ» гэһэн арадай сэсэн мэргэн үгын аргагүй ехэ удха шанартайе Надежда Лазаревна эдир багаһаа ойлгоһон юм. Эрхүүгэй областиин нэгэ колхоздо ажалладаг эжыдээ эдир багаһаа туһалжа, адууһа мал харууһалха, эдеэлүүлхэ һайн дүршэлтэй болоһон, заримдаа эжынгээ түлөө ажалладагшье байһан. Мал ажалда эдир багаһаа хүдэлһэн хадаал энэ арадай үгын тон зүб байһые һайса ойлгоһон байна.

Надежда Лазаревна манай совхоздо ажаллахаа 1961 ондо ерээ һэн. Тэрэ сагһаа Билюутын фермын һаалишанаар хүдэлнэ. Түрүүшын жэлдэ фермынгээ бусад һаалишадһаа балай мэгэрдаггүй байбашье, жэл соо һү һааха түсэбөө дүүргэжэ шадаа һэн. Хоёрдохи жэлдээ һү һааха түсэбөө 3634 литрээр үлүүлэн дүүргэһэн байна. Хэрбээ жэл соо бүхы үнеэдһээ 36300 литр һү һааха түсэбтэй байбал, 39934 литр абаһан юм. Энэ жэлдэ үнеэн бүриһөө дунда зэргээр 1739 литр һү абажа, совхозойнгоо түрүү һаалишадай тоодо оролсоо һэн. Теэд амжалтаараа һанаагаа амарангүй, бүри ехээр һү һааха арга онолиуудые бэдэржэ эхилээ һэн. Эгээл энэ үедэ тэрэнэй багадаа дуулаһан арадай сэсэн мэргэн үгэнүүд һанаандань ороодхибо. Мүн хоёр жэлдэ һаалишанаар хүдэлхэдөө хэһэн ажаглалта болон олоһон дүршэлынь арсашагүй ехэ туһатай байба.

Үнеэдые харууһалха, эдеэлүүлхэ талаар зооветеринарна мэргэжэлтэдэй зүбшөөлнүүдые һайнаар ойлгожо, мал эдеэлүүлхэ хэрэгтэ өөрын онсо хандалгатай болонхой. Ямар үнеэн хэды шэнээн һү үгэнэб гэжэ тэрэ һайса мэдэдэг. Тиимэһээ үбэлэй сагта үнеэдэй һү үгэдэгыень хараада абажа, тус тустань тэжээл үгэдэг. Мүн тэжээлэй бүхы зүйлнүүдые буйлуулжа үгэхые оролдоно. Таряа талханай зүйлнүүдые зарим һаалишад хуурайгаар малдаа үгэдэг заншалтай. Харин Надежда Лазаревна уһанда худхажа, бурдууг болгоод гү, али гидролизно аргаар буйлуулагдаһан һолоомондо холёод үгэдэг байха юм. Һолоомоёо кукурузын силостэй холёод эдюулдэг. Тиихэдэ үнеэд һолоомо һайнаар эдидэг гээшэ.

ҺААМХАЙ ҮНЕЭДЫЕ эдеэлүүлхэ түрим ехэ удха шанартай. Зарим һаалишад хормушка соо үбһэ, силос ехээр хээд лэ орхижорхидог. Тиихэдэ үнеэд амтатайень бэдэрээд, ехэнхииень унагаажа гэшхэжэрхидэг. Нүхэр Тадвашкина тэжээлээ бага багаханаар хубаажа үгэдэг. Иигэхэдэ үнеэд тэжээлээ һайнаар эдидэг. Мүн малай аманда оронгүй хосорхо ябадал огто үгы болодог шахуу. Жэшээнь, үнеэгээ һааха үедөө силос багаханаар үгэдэг. Һаажа дүүргэһэнэй һүүлээр бурдууг эдюулдэг, удаань үлэһэн силосоо үгэдэг юм. Иигэжэ эдеэлүүлхэдэ үнеэн һаам бүридэ адляар һү үгэдэг гэжэ түрүү һаалишан тэмдэглэдэг.

Тэжээлэй рацион соо белогоор баян зүйлнүүдые ехэдхэхын түлөө саг үргэлжэ оролдоно.

Белогой орондо мочевинэ үгэжэ болодог, белок багатай тэжээл эдиһэн үнеэн һү багаар үгэдэг гэжэ тэрэ һайса ойлгоһон байха. Олохон һаалишад мочевинэ малда эдюулхэеэ айдаг байгаа. Тиихэдэ нүхэр Тадвашкина силостэ мочевинэ холёод, үнеэдтээ үгэнэ. Анха түрүүн сүүдхэ бүридэ үнеэндэ 30—40 грамм, һүүлдэ 150 грамм хүрэтэр мочевинэ үгэдэг болоһон. Тэжээлдэ мочевинэ холижо үнеэдтэ үгэхэдэ, тэдэнэй хүсэ шадал доошолдоггүй, һү үгэлгэнь, мүн һүнэйнь тоһолиг нилээд дээшэлнэ.

Гадна үнеэдтээ гидролизно аргаар буйлуулагдаһан һолоомо ехээр эдюулхын түлөө оролдоно. Иимэ тэжээл мүн лэ бага багаханаар үгэдэг. Тиихэдэнь үнеэд тэрэнээ бултыень эдидэг гээшэ. Мүн гидролизно аргаар буйлуулагдаһан тэжээлдээ таряа талханай зүйл холижо, бурдууг болгоод эдюулдэг байна. Иигэжэ тэжээл бэлэдхэхэдэ, тэрэнэй шанарынь һайжардаг, мүн һайнаар шэнгэдэг болоно.

— Гидролизно аргаар буйлуулагдаһан тэжээл үнеэд таряа талханай зүйлэй бурдуугһаа һайнаар эдинэ. Иимэ тэжээл үнеэдтээ үгөөгүй һаа, юһэн һара соо үнеэн бүриһөө 2225 литр һү абажа шадахагүй байгааб,— гэжэ Надежда Лазаревна хөөрэнэ.

Үнеэдэйнгээ хэды шэнээн һү үгэдэгые хараада абажа, энэ шэмэтэ тэжээл үгэдэг юм. **Сүүдхэ бүридэ нэгэ үнеэндэ 10 килограммһаа бага бэшэ гидролизно аргаар буйлуулагдаһан тэжээл үгэдэг заншалтай.**

ҺҮН — ҺААЛИШАНАЙ ГАРТА

НҮХЭР ТАДВАШКИНАДА 23 үнеэн даалгагданхай. Үнеэдэй тугаллаһанһаа хойшо долоон һара соо бултыень сүүдхэ бүридэ гурба дахин һаадаг юм. Тэрээнэй һүүлээр арбан хоногто хоёр дахин, удаадахи долоон хоногто — 1, саашадаа хоёр хоногто нэгэ дахин һаадаг заншалтай. Үнеэн бүриин 1 литр һү үгэһөөр байтар һаахаяа болидог. Иимэ һү гаража байһан үнеэ һаахаяа болихо гээшэмнай хүндэшэг хэрэг. Хэды тиимэ байгаашье һаань, Надежда Лазаревна энэ хүдэлмэриие эмхитэйгээр үнгэргэдэг юм. Иигэжэ үнеэдые хожорооһоной һүүлээр нэгэшье үнеэнэй дэлэн хабдаха, үбдэхэ ябадал үзэгдөөгүй. Үнеэдэй һаагдахаа болижо байһан үедэ таряа талханай зүйл эдюулхэеэ огтолон болидог. Хэрбээ үнеэнэй зунай сагта хожороо һаань, гансал бэлшээридэ адуулдаг, үбэлдөө хожорходонь, гансал һолоомоор эдеэлүүлдэг.

Тэрэнэй үнеэн оройдоол 35—38 хоногто һаагдадаггүй. Эгээл энэ үедэнь үнеэдэй харууһалгада онсо анхарал хандуулдаг байна. Тугаллаха болоһон үнеэдые 2—3 хоног бэлшээридэ гаргангүй газаагаа байлгажа, һайнаар эдеэлүүлдэг юм.

— Тугаллаха болоһон үнеэн бэлшээридэ ябахадаа ехээр эсэдэг, хүлнүүдынь үбдэдэг гээшэ. Тиимэһээ бэлшээридэ ябахадаа хүсэ шадалаа ехээр гээдэг. Саг үргэлжэ бэлшээридэ ябаһан, тэрээн дээрэһээ муугаар эдеэлһэн үнеэнэй тул муугаар тулжадаг, сагһаа урид тугаллаха ябадалшье үзэгдэдэг,—гэжэ Надежда Лазаревна хөөрэнэ.

Хожорһон үнеэдые һаамхай үнеэдтэй тон адляар эдеэлүүлхын түлөө оролдоно. «Үнеэдые иигэжэ эдеэлүүлээгүй һаа, һүүлдэнь һү ехээр һаахын түлөө оролдоһоной хэрэггүй» гээд тэрэ хэлэдэг юм. Һаагдадаггүй үнеэндэ ямаршье тэжээл хубаагданагүй гэхэдэ алдуу болохогүй. Хэды тиимэ байбашье һаань, һаамхай үнеэдэй тэжээл багадхажа, хожорһон үнеэдтээ үгэдэг байна. Энэнь ехэ удха шанартай. Юуб гэхэдэ, һаамхай үнеэдһээнь бага зэргэ һүеэ алдабашье, тугаллаһан үнеэдһээнь бүри ехээр һү абаха арга олоно гээшэл. Һайн тэжээлтэй байгаад, тарганаар тугаллаһан үнеэн һүтэй байдаг ха юм.

— Хожороод байхадань муугаар эдеэлүүлһэн үнеэнэй тугаллаһанай һүүлээр тоһошье шудхажа байгаа һаа, һү һаалинь биратайгаар дээшэлдэггүй,— гээд Надежда Лазаревна хэлэдэг.

Үнеэнэй тугаллахаһаа 2—3 хоног урид бэлшээридэ гаргахаа болижо, газаа абаад, һайнаар эдеэлүүлдэг, үдэр бүриин ажаглалтада абадаг юм. Энэ үедэ үнеэдтээ силос болон талха таряанай зүйлнүүдые үгэхэеэ болижо, гансал һайн шанартай үбһэ эдюулдэг байна. Мүн тугаллаһанайнь һүүлээр 2—3 хоногто иимээр эдеэлүүлдэг. Үнеэнэй тугалламсаар үдэртөө гурба-дурбэ дахин һаана. Тиихэдэ зарим хатуу хүхэтэй үнеэдые үдэртөө 5 дахин һаадаг юм.

Үнеэгээ һааххаанань урид, һааһанайнгаа һүүлээр дэлэнгынь нидхэрдэг, бүлеэн уһаар угаадаг заншалтай. Үнеэдээ хурганайнгаа үзүүрхэнээр бэшэ, харин бүхы нюдаргаараа һаадаг. Мүн гараа удаан, түргэн болгонгүй, нэгэл адляар хүдэлгэжэ, хүхэнүүдынь шангахан татажа һаадаг байна. Иигэжэ һаахада үнеэн һүеэ бултыень үгэдэг гээшэ.

Үнеэдые зүбөөр һааха, һү шэмыень дээшэлүүлхэ хэрэгтэ таряа талханай зүйлые зүбөөр хэрэглэхэ, эдюулхэ гээшэ ехэ удха шанартай. Үнеэнһээ хэды шэнээн һүн һаагданаб, тэрээнтэйнь тааралдуулан таряа талханай зүйл үгэдэг байна. Һү шэмээ дээшэлүүлхэеэ болихолоорнь таряа талханай зүйл нэмэхээ болижо, нэгэл адли нормоор эдеэлүүлнэ.

ГУНЖАДТА — ОНСО АНХАРАЛ

ТУГАЛЛАХА ГУНЖАДЫЕ харууһалха асуудалда нүхэр Тадвашкина онсо анхарал хандуулдаг болонхой. Ороондо ороһоор 6,5—7 һара болоһон гунжад һаалишадта тушаагдадаг юм. Энэ үеһөө тугаллатараа тэдэнэр һайнаар эдеэлүүлэгдэдэг, һаалишанай үдэр бүриин анхаралда абтадаг. Һаалиин фермэдэ асарагдамсаараа гунжад дулаан байрада оруулагдажа, уянда байлгагдажа һургагдадаг. Энэ үедэ һаалишан тэдэниие эльбэжэ, бэедээ дадхаадаг юм.

Таба-зургаан хоногой үнгэрхэлөөр фермын үнеэдтэй сугтаа бэлшээридэ гаргагдадаг. Гунжадай тугаллахаһаа хорёод хоног урид дэлэнгынь эльбэжэ, хүхэнүүдыень аалиханаар татадаг, бүлеэн уһаар угаажа захалдаг. Энээнэй ашаар гунжадай дэлэн зөөлэржэ, үбдэхөө болидог, тугаллаһан хойнонь һаахада һайн байдаг. Мүн тугаллахаһаань урид дэлэнгыень нидхэржэ байдаг.

Түрүүшынхеэ тугаллаха мал һайнаар эдеэлүүлхэ шухала. Һаалиин фермэдэ асарагдаһан тугаллаха гунжанай сүүдхын тэжээлэй рациондо 20—25 килограмм кукурузын силос, таряа талханай зүйлнүүдээр хэгдэһэн 8—10 литр бурдууг, 5—10 килограмм буйлуулагдаһан һолоомо заатагүй оролсохо ёһотой. Иимэл рационоор эдеэлүүлэгдэһэн гунжад тугаллатараа тарган байдаг, һайн тул үгэдэг. Саг болзортоо (тугаллаһаар 20—21 хоноод) ототой болоҗо, уражуулэгдэдэг юм. **Имагтал иигэжэ ажаллаһанайнгаа ашаар Надежда Лазаревна шэнэ тугаллаһан үнеэнһээ түрүүшын жэл сүүдхэдэ 14—15 литр һү абадаг байна.**

Надежда Лазаревна Тадвашкина.

* * *

Надежда Лазаревна Тадвашкина өөрынгөө харууһалдаг үнеэдтэ налархай һайнаар хандадаг гэжэ онсолон тэмдэглэмээр. Тэрэ ямаршье сагта шангаар дуугархагүй, үнеэдые һааха талаар зоотехническэ гуримые нарин нягтаар сахидаг. Тэрэнэй модо, шулуугаар үнеэдые сохихо, шэдэхые нэгэтэшье харахагүйт. Һааххаань урид үнеэгээ заатагүй аршадаг, һаадаг газараа саг үргэлжэ сагаадажа байдаг. Өөрөөшье нарин нягтаар хубсалаад, хододоо сэбэр сагаан халаад үмдөөд, үнеэдээ һаадаг гуримтай.

Һонирхолтой нэгэ жэшээ хаража үзэе. Нүхэр Тадвашкинагай «Яблочка» гэжэ үнеэн үбшэлөөд, һүеэ эрид татаһан (нэгэ литртэ оротонь) байгаа. Иимэ ушарай тохёолдохоло һаалишан тэрэнээ һаахаяа болижо, хожорообожошье боломоор. Теэд Надежда Лазаревна һаадаг зандаал һаажа байба. Тэрэ үнеэгээ онсолон харууһалжа эмшэлдэг, һайнаар эдеэлүүлдэг байһан. Уданшьегүй тэрэнь эдэгэжэ, сүүдхэдээ 15—16 литр һү үгэдэг болоо һэн.

Нүхэр Тадвашкина харюусалгата ажалдаа оролдосотойгоор хандажа, үдэр бүри һанаатай болоҗо ябадаг, ехэ тэсэмгэйгээр ажалладаг байна. Иигэжэ ажаллаһан хүн ямаршье ажалда амжалта туйладаг ха юм. Тэрэнэй харууһалдаг үнеэд жэл ошохо бүри һү шэмээ нэмээнэ. Жэшээдбэл, тэрэнэй һаалишанаар ажаллажа эхилхэдэ, бүлэг үнеэдэйнь нэгэниинньшье 12—13 литрһээ дээшэ һү үгэдэггүй һэн. **Мүнөө һаамхай 19 үнеэнэй зургааһаань үдэр бүри 18 литр, табаһаань — 14—15 литр, долооһоонь — 9—10 литр һүн абтана. «Весна» гэжэ нэрэтэй үнеэниинь бултанһаа ехые — сүүдхэдээ 25 литр һү үгэдэг юм.**

Һаагдаһан һүнэйнь тоһолиг дээшэлнэ. **Мүнөө 4—4,2 процентдэ хүрэнэ.** Адууһа малай тэ... лэй эгээл хомор үедэ — энэ оной апрельдэ ... дежда Лазаревна һаамхай 17 үнеэнһээ б... дөө 4996 литр һү абаа һэн. **Энэмнай ү... бүриһөө һара соо 293,9 литр һү һааһан б... бшуу.** Тиихэдэ тэрэ һүнэйнь тоһолиг 4,1 про... байгаа. Зунай һарануудта һүн шэнгэрдэг ... бултанда мэдээжэ. Энэ зундаа Билюутын фе... дэ һаагдаһан һүнэй тоһолиг 3,8 процентдэ ... тороо доошолһон байгаа. Теэд манай эрхим һаа... лишанай һааһан һүнэй тоһолиг энээнһээ ... гүүр байдаг һэн. Энэмнай үнеэдээ зүбөөр һаа... нэй аша үрэ болоно ха юм. Зунай һарануудта ... үдэртөө 250—260 литр һү һаадаг байгаа...

* * *

АДУУҺА МАЛАЙ тоо толгой олошоруу... үнеэдээ зохид сагта түрүүлхэ асууда... Надежда Лазаревна анхаралаа ехэтэ хандуул... 1964 оной январьһаа май хүрэтэр тэрэнэй ... үнеэн тугаллаһан байгаа. Тэдэнэй зург... жэлэй дүүрэтэр хоёрдохёо тугаллаха. **Да... байһан 23 үнеэнһээнь жэл соо 29 тугал ... хань.** Энэмнай 100 үнеэн бүриһөө 126 ту... абажа, түлжүүлһэн жэшээтэй. Яһала һайн ... та гээшэл даа!

Надежда Лазаревна харууһалдаг үнеэ... өөрөө искусственна аргаар үрэжүүлдэг юм. ... хэдээ үнеэнэй түрүүшынхеэ ототой болохоло ... жүүлхые оролдодог. Үнеэн бүхэниинь туга... һаар 20—21 хоноод лэ заатагүй үрэжүүлэ... һэн байдаг. Иигэжэл үрэжүүлгын хүдэлмэри ... хидхэһэнэйнгээ ашаар үнеэн бүриһөө ту... зариманһаань жэл соо хоёр тугал абана ха ... Январь һарада тугаллаһан үнеэдынь феврал... үрэжүүлэгдээд, ноябрь—декабрьда дахин ту... лахань бшуу.

Үбэлэй хүйтэн үдэрнүүдтэ зарим үнеэд ... гаар ототой болодог юм. Иимэ ушарай дай... даа һаа, Надежда Лазаревна синестрола ... эмээр үнеэнэй тугаллаһанай һүүлээр 18 хо... таридаг заншалтай. Һүүлээрнь үнеэн ту... ототой болоҗо, үрэжүүлэгдэдэг байна. Иигэ... үнеэдынь саг болзортоо үрэжүүлэгдэнэ. Ад... мал һайнаар харууһалаад, эдеэлүүлээд, саг ... зортонь үрэжүүлһэнэй ашаар малай тоо тол... түргөөр олошорно. Нүхэр Тадвашкинагай ү... нэгэтэшье һубайрдаггүй.

* * *

МАНАЙ ОРОНДО һайнаар ажаллаһан хүн ... түлөөһэ абадаг. Надежда Лазаревна... гомдолгүй ехэ салин хүлһэ абана. Тэрэ һар... дунда зэргээр 174 түхэриг, зунай һарану... 250—295 түхэриг салин абана. Гадна энэ ... лэй түрүүшын хоёр кварталда һү һааха түсэ... үлүүлэн дүүргэһэнэйнгээ түлөө бүхыдөө 18... хэриг 50 мүнгэ нэмэлтэ түлбэри абаһан бай... Ажал хүдэлмэридөө үнэн зүрхэнһөө ханда... һайн дүнгүүдые туйлаһанайнь түлөө КПСС-... обком, республикын Министрнүүдэй Совет ... нойнгоо ниислэл хото Москва ошожо, Ара... ажахын туйлалтануудай выставкэ хараха пут... коор Н. Л. Тадвашкинае шагнаһан байна.

Ажалайнгаа эршые һуладхангүй, туйла... амжалтануудаа бүри арьбадхахын түлөө ну... Тадвашкина үдэр бүри эсэшэ сусашагүй... ажаллана. **Өөрынгөө арга боломжонуудые то... жо үзөөд, жэлэй дүүрэтэр үнеэн бүриһөө ... 375—400 литр һү һаахын түлөө оролдожо б... хай.** Тэрэнэй хэлэһэн үгэеэ хэрэг дээрэнь б... луулхэ байһанда найдамаар.

Надежда Лазаревнагай ажал хүдэлмэр... үлүү ехэ «нюусашье» үгы юм. Тэрэнэй ажа... онол арганууды республикын бусад олон һаа... шад өөһэдынгөө хүдэлмэридэ гүйсэд нэбтэрүү... аргатай. Тиигээл һаа, сагаан эдеэн һабаяа ... рэжэ, Эхэ орондо ехээр тушаагдаха бшуу.

И. СОКОЛОВ,
Сэлэнгын совхозой гла... зоотех...

Хяагтын үйлэдбэриин управлени.

• Шэнэ тугаллаһан үнеэнһээ түрүүшын жэл сүүдхэдэ 14—15 литр һү абана. Зарим үнеэнһээнь үдэртөө 25 литр һү абадаг.

• Зургаан үнеэдынь жэл соо хоёр дахин тугаллажа, 23 үнеэнһээ эн... жэл 29 тугал абахань.

Тульска область. Ефремовскэ синтетическэ каучук гаргаха заводой ашаглалгада үгтэхэ саг ойртоо. Мүнөө химиин ударна барилга һүүлшын гоёолгын хүдэлмэри хэгдэжэ, механизмууд болон агрегадуудыень шалгагдажа байнхай. Заводой ашаглалгада үгтэхэдэ ефремовскэ химигүүд СКД маркын синтетическэ каучук гаргажа эхилхэ, энэнь болото каучугһаа дутуугүй һайн шанартай байха юм. Хабсаргагшад коммунис ажалай бригадын гэшүүд (зураг дээрэ зүүн гарһаа): В. В. Самощенко, А. Н. Полковников, В. В. Жарков барилга дээрэ һайнаар хүдэлөө.

ТАСС-ай фотохронико.

ШЭНЭ ТЕХНИКЭ, ТҮРҮҮ АРГАТАЙ ТАНИЛСААБДИ

Ой модоной промышленностиин модоной ажахын хүдэлмэрилэгшэдэй Бүхэроссин семинар байгша оной сентябрь соо үнгэргэгдөө. Манай республикын хэдэн түлөөлэгшэд семинарта хабаадалсаһан байна. Ой модоной, модо болбосоруулгын промышленностиин профсоюзай областной Советэй түрүүлэгшэ нүхэр М. М. Черных гэгшэдэ манай корреспондент хандажа, тэрэ семинар тухай хөөрэжэ үгэхыень гуйһан байна. Энэ хөөрэлдөөн доро толилогдоно.

Асуудал: Үнгэрһэн семинарай зорилго, зүбшэн хэлсэһэн асуудал тухай хөөрэжэ үгыт.

Харюу: Ой модоной промышленностиин хүдэлмэрилэгшэдэй ажалай бүтээсэ горитойгоор дээшэлүүлхэ асуудалда семинарта хабаадагшад гол анхарал хандуулһан юм. Энэ семинар-зүблөөн Тюменскэ, Пермскэ областьдо үнгэргэгдөө. Бидэнэр эдэ областьнуудай түрүү леспромхозууд, ажахынуудта ошожо, модо бэлэдхэлгын шэнэ технологи, түрүү дүй дүршэлтэй танилсаабди. Ойрын арбаад жэлэй туршада ажалай бүтээсые хоёр дахин ехээр дээшэлүүлхэ арга боломжо ой модоной промышленностьда бии. Эдэ арга боломжо хүсэдөөр хэрэглэхын, ажалай бүтээсэ дээшэлүүлхын тула шэнэ, түрүү дүй дүршэл хаа хаанагүй үргэнөөр дэлгэрүүлхэ, халан абалсаха хэрэгтэй. Шэнэ технологи, мүнөө үеын техникэ хэрэглэжэ эхилһэн Россин Федерациин түрүү модошодой ажалай бүтээсэ хүдэлмэришэн бүхэндэ хубаажа хараа һаа, 100 кубометр болоно. Харин республикымнай модошодой бүтээсэ дунда зэргээр 500 гаран кубометртэ хүрэнэ. Ажалай бүтээсые горитойгоор дээшэлүүлхые хараалһан хандалга семинарта баталан абтаа.

Асуудал: Семинарай дүн, бүхы модошодто хандаһан хандалга республикымнай леспромхозуудта зүбшэн хэлсэгдээ гү?

Харюу: Хэлсэгдээ даа. Тиигээгүй яахаб. Манай эндэһээ дүрбэн хүн семинарта ошоһон юм. Тэндэһээ бусаһан сасуугаа Бүхэроссин семинарта хабаадагшадай хандалгатай манай модошодые танилсуулха, ажалай бүтээсые дээшэлүүлхэ тухай зүбшэн хэлсэхын тула кустовой семинар-зүблөөн хоёр леспромхоздо зарлагдаһан байгаа. Хандагатайн леспромхоздо болоһон семинарта Худанай, Хүрбын, Хандагайн, Ардасанай, Хориин, Хүртэйн, Шүлүүтын, Горхоной леспромхозуудай хүдэлмэрилэгшэд, хамтадаа 140 хүн хабаадалсаа. Түрүү дүй дүршэлтэй танилсаха, халан абалсаха зорилготой энэ семинар тус леспромхозой Хара-Хүтэлэй модо бэлэдхэлэй пунктда эхилһэн юм. Эндэ Буряадай АССР-эй депутат, республикымнай мэдээжэ модошон А. И. Кудряшовой бригада ажалладаг. Модые нарин зүрүүд болгон отолон унагааха, модые томо багсаар ашаха, гидроклин хэрэглэжэ, модо отолхо дүй дүршэлтэй тус пунктда ошожо, семинарта хабаадагшад танилсаа. Тэрэнэй һүүлээр леспромхозой түбэй тосхоной улаан буланда сугларжа, Бүхэроссин семинарта хабаадалсаһан «Забайкаллес» комбинадай главна инженер нүхэр Кораблевай хэһэн элидхэл зүбшэн хэлсээ, ажалай бүтээсэ дээшэлүүлхэ талаар бии байһан арга боломжо, түрүү дүй дүршэл хэрэглэхэ, халан абалсаха тухай хөөрэлдөө. Мүн олон хүнэй хабаадалгатай семинар Баргажанай леспромхоздо үнгэргэгдөө. Леспромхозуудһаа гадна, Сэлэнгын, Байгалай модоной баазын хүдэлмэрилэгшэд эндэ байлсаа. Семинарта хабаадагшад Байгалай, Баргажанай леспромхозуудта, Байгалай модоной баазада абтажа, тодхогдожо байһан шэнэ техникэ хараа, модо бэлэдхэлэй түрүү технологи, дүй дүршэлтэй танилсаа. Модо бэлэдхэлэй шэнэ, түрүү арга хэрэглэжэ, ажалай бүтээсэ дээшэлүүлхые хараалһан Хандалга семинарта хабаадагшад мүн лэ баталан абаба.

Асуудал: Энэ хандалга дэмжэжэ, тэрээн соо хараалһан зорилгоёо болотоор дүүргэхын тула юун хэгдэхэб?

Харюу: Ажалай бүтээсэ дээшэлүүлхын тула шэнэ технологи нэбтэрүүлхэ, түрүү арга, дүй дүршэл дэлгэрүүлхэ хэрэгтэй ха юм. Энэ талаар манай леспромхозуудта, модо болбосоруулдаг предприятинуудта юу хэхэ хэрэгтэйб? Ой модоной промышленностиин гол шухала энэ асуудал хоёр семинар дээрэ зүбшэн хэлсэгдээ, һанамжа, дурадхалнууд оруулагдаа. Модо отолходоо тэрэниие нарин зүрүүд болгон унагааха тон шухала. Энэ арга хэрэглэхэдэ нюгээрээ һайн бэ гэхэдэ, ажалай бүтээсэ дээшэлүүлэгдэнэ, гадна, модо отолжо унагаахада залуу, ургажа байһан модон гэмтээгдэнэгүй. Энэ арга хэрэглэжэ эхилһэн Байгалай, Баргажанай, Хандагатайн болон бусад зарим леспромхозууд модо бэлэдхэхэ түсэбөө амжалтатайгаар дүүргэнэ. Республикын бүхы леспромхозуудта энэ аргаар модо отолхо эрилтэ табигдаа.

Нёдондо жэлһээ манай эндэ гидроклин хэрэглэгдэжэ эхилээ. Тэрэниие хэрэглэхэдэ ажалай бүтээсын дээшэлдэг байһые түрүү модошодой дүй дүршэл элирүүлэн харуулна. Бага комплексно бригада ехэнхидээ 4—5 хүнһөө бүридхэгдэдэг. Гидроклин хэрэглэхэдээ, модо отологшо гансаараа модые хэрэгтэй зүг тээшэнь унагаадаг. Тиихэдээ тэрэнэй туһалагшые ондоо ажалда хэрэглэхэ арга олдоно. Модые томо багсаар ашаха тухай энээнһээ урда яһала хэлсэгдэбэшье, зарим леспромхозууд энэ шэнэ арга хэрэглээгүй байһаар. Тиимэһээ «Забайкаллес» комбинат модо томо багса болгон ашалгаар совнархоз сооһоо эгээл һүүлшын һуури эзэлнэ. Оройдоо хоёр леспромхоз — Баргажанай, Худанай — модо томо багсаар ашаха 9 һарын даабари дүүргэһэн байна. Бэлэдхэгдэһэн модые саг соонь шэрэхэ гээшэ леспромхозуудай шухала ажал гэжэ тоологдодог. Зарим леспромхозууд модо бэлэдхэхэ даабаряа үлүүлэн дүүргээд, харин ... шэрэжэ үрдидэггүй юм. ... модо ашалга, шэрэлтэ дээрэ ... арга хэрэглэхэ, автомашина... гурбан халаанда ашаглаха ... Хүдэлмэришэн бүхэнэй ажал... тээсые дээшэлүүлхэ, те... ашаг ехэтэйгээр хэрэглэхын ... модые ута зандань, томо ... шэрэхэ түрүү арга хаа ... нэбтэрүүлхэ эрилтэ табигдаа... түрүү арга Байгалай, Барг... леспромхозуудта хэрэглэгдэж... лээ. Эндэ кабель-кранууд то... тэрэнэй туһаламжаар тайра... ута модод томо багсаар аша... Байгалай модоной бааза ябу... һан юм. Модо ашалгада эн... арга хэрэглэхэдэ ажалай бүт... процентээр дээшэлүүлэгдэхэ ... тай. Мүн байгша оной дека... модон ута зандаа. Сэлэнгын ... баазада асарагдаха. Шүлүүт... промхоздо отологдоһон мо... зандань Улаан-Үдын мебель... болбосоруулгын комбинатта ... ха тухай асуудал шиидхэгд... на. Модо болбосоруулдаг пр... тинуудта модые ута зандань ... да ажалай бүтээсэ дээшэл... байһан техникэ һайнаар ... лэгдэхэ, гадна модоной ... даһа хэрэглэхэ арга ха... юм. Шэнэ арга, түрүү те... нэбтэрүүлхын тула леспром... та түрүү дүй дүршэлэй ... һургуули энэ үбэлдөө хүдэл... Нүхэр А. И. Кудряшовой ду... шэл шудалха һургуули Ханд... леспромхоздо, гидроклин хэ... модые нарин зүрүүд болгон ... унагааха һургуули Баргажан... промхоздо, хадалиг газарта ... бэлэдхэхэ һургуули Хүрбын ... промхоздо, автомашина гурб... лаанда ашаглаха һургуули ... ной леспромхоздо хүдэлжэ ...

Хүн бүхэнэй ажалай бүтэ... кубометр хүргэхэ гэһэн түсэ... раалагдаһан даабариие энэ ... үлүүлэн дүүргэхэ, 1965 он... лай бүтээсые 1956 онойхи... суулхада хоёр дахин дээ... зорилго модо бэлэдхэгшэдэй ... табиба.

СОВЕТ ОРОН доторнай

«1300» ГЭЖЭ БЛЮМИНГ АШАГЛАЛГАДА ҮГТЭБЭ

КРИВОЙ РОГ. (ТАСС). «1300» гэжэ блюминг ашаглалгада үгтэбэ. Энэ түгэлдэр агрегат В. И. Ленинэй нэрэмжэтэ заводто болзорһоо урид бүтээгдэһэн байна. Шэнэ стан заводто хүдэлдэг «1150» гэжэ блюмингдэ орходоо хоёр дахин ехэ хүсэтэй юм. Техническэ талаараа энэ блюминг дэлхэйн дээрэхи металлургиин бүхы иимэ агрегадуудта орходоо үлүү һайн юм.

ДУНДА АЗИИН БАҺА НЭГЭ МИЛЛИОН

ТАШКЕНТ. (ТАСС). Баһа нэгэ миллион тонно хлопок Дунда Азиин республиканудай, Казахай ССР-эй Чимкентскэ областиин ажалшад хоёрдохиёо суглуулба. Миллион хахад үлүүтэй тонно сэбэрлэгдээгүй хлопок Узбекистанай таряашад тушааһан байна. Киргизэй колхоз, совхозууд хуряалгын хүдэлмэри үгаа түргэнөөр хээ. Тэдэнэр даалгабариингаа хахадыень дүүргэнхэй.

КАВКАЗДА ЛЕРМОНТОВСКЭ ҮДЭРНҮҮД ҮНГЭРГЭГДЭБЭ

ПЯТИГОРСК. (ТАСС). Ойн баярта Пятигорск ерэһэн совет литераторнууд, харин айлшад лермонтовскэ газарнуудаар экскурси хээ.

Поэдэй дурасхаалда зорюулжа бодхоогдоһон памятнигай дэргэдэ митинг болоо. Лермонтовто зорюулагдаһан өөрынгөө шэнэ шүлэгүүдые ороной үнинэй уран зохёолшо Павел Антокольский уншаһан байна. Грузиин поэт Иосиф Нонешвили, Чехословакиин поэт Ян Пиларж, мэдээжэ литература шэнжэлэгшэ Дмитрий Благой болон бусад үгэ хэлээ.

Памятнигай дэргэдэ делегацинууд веногуудые, корзина соо хэгдэһэн ургамал сэсэгүүдые табяа.

М. Ю. Лермонтовэй түрэһөөр 150 жэлэй ойдо зорюулагдажа, СССР-эй арадуудай поэдууд болон уран зохёолшодой суглаан Пятигорск городой театрай байшан соо нээгдээ.

АНТАРКТИДЫН ХҮБШЭДЭ ЭРДЭМТЫН НЭРЭ ОЛГОГДОБО

МОСКВА. (ТАСС). Антарктидын мүльһэн дорохи хада хүбшэдэ мэдээжэ совет эрдэмтэ академик В. И. Вернадскиин нэрэ олгогдоо.

БУРЯАД ҮНЭН
2-дохи нюур.
1964 оной октябриин 11.

Советскэ Союзда Тувын нэгэдэн ороhоор 20 жэлэй ой мүнөөдэр гүйсэбэ.

ТУВА ДЭЭГҮҮР ТОЛО ТАТАНА

Салчак ТОКА,
КПСС-эй Тувын обкомой секретарь

Революциин урда тээхи Тува дэлхэйн эгээн гээгдэнги булан тохойнуудай нэгэн байhан гээшэ. Маньчжур-хитад хаашуул нютагай феодалнуудтай нүхэсэн, арад зониие айхабтар шэрүүнээр дарладаг байгаа. 18 зуун жэлэй тэн багта маньчжур-хитад булимтаргашад зэбсэгэй хүсэ хэрэглэн, хүшэ хүргэшэгүй алба гайли түлэхыень тувынхидые баадхадаг байhан. Тэдэ дээрмэшэд таршаа хорхой шэнгеэр манай аймаг нютагуудта добтолжо, үгэдэ оросогүй хүнүүдые мүрдэдэг, аладаг бэлэй. Тувынхидые мэдэлдээ байлгаха, айлгаха hүрдүүлхын тула ламын шажан дэлгэрүүлhэн, элдэб хэрзэгы хэhээлгэ мүргэлгэ хэдэг, hогтууруулан мунхаруулха зүйлнүүдые тараадаг байгаа.

1912 ондо маньчжур-хитад богоолшологшодые Монголой ба Тувын оршон сооhоо намнаhанай хойноhоо, 1914 ондо тувынхид Ородой гүрэндэ нэгэдүүлэн абахыень гуйжа хандаhан юм. Энэ гуйлтань хангагдаhан байгаа.

Россида Тувын нэгэдэн ороhон ушар тува арадта угаа ехэ удха шанартай байhан. Тувын ажалша зоной сүлөөрхын түлөө тэмсэлдэнь Россин пролетариат шалгармал хүтэлбэрилэгшэнь болоо бэлэй. Ородой большевигүүдэй дэлгэрүүлдэг марксизм-ленинизмын мүнхэ hургаал манай арадай энэ тэмсэлэй замые заадаг байгаа.

Хүн түрэлтэнэй түүхэдэ шэнэ үе сагай эхи табиhан Агуу Октябриин социалис революциин илалтын ашаар тувынхид эрхэ сүлөө оложо, 1921 ондо демократическа гүрэн — Тувын Арадай Республика тогтоогоо бэлэй.

Маньчжур-хитад колонизаторнуудай үлэhэн экономическа, соёл болбосоролой талаар тон гээгдэнги байдал манай арадта үлэhэн юм. Энэ гээгдэлээ өөhэдын хүсөөр багахан саг соо зайсуулжа шадахабди гэжэ hанабал, тэнэг ябадал болохо байгаа. Тувын Арадай Республика Советскэ Союзhаа материально-техническэ, политическэ ба соёл гэгээрэлэй туhаламжа абадаг болоhоной ашаар лэ ехэ амжалтануудые туйлаа. Гаталан гараhан замаа эрьен хараад, иигэжэ хэлэхэдэ болохо гэбэл: манай арадай ажалай амжалта бүхэн, алхам бүхэн Советскэ Союзтай таhаршагүй нягта холбоотой, аха дүү совет республиканuудай үнэн сэхэ туhаламжатай нягта холбоотой. Тува арад Советскэ Союзые социалис Эхэ оромнай гэжэ, совет арадуудые — уг зорилгын талаар, коммунизмын суртал бодолой түлөө тэмсэлэй талаар аха дүүнэрнай гэжэ ходо-доо тоолодог.

1944 оной октябриин 11-дэ Советскэ Союзда Тувын нэгэдэн оролго манай арадай түүхэдэхи эгээн баяртай hайхан ушар болоно. Энээнтэй дашарамдуулан экономикоёо хурдан түргэн хүгжөөхэ, үндэhэн соёлоо hалбаруулха угаа ехэ шэнэ арга боломжонууд манай арадай урда нээгдээ. КПСС-эй ленинскэ национальна политикын, Совет гүрэнэй, бусад аха дүү арадуудай түгэс туhаламжын ашаар 20 жэлэй турша соо Тувада социально-экономическа гүн ехэ хубилалтанууд болоо, республика дотор оньhожоруулагдамал томо колхоз, совхозууд тогтоогдоод, хүдөө ажахын продукци бүтээн гаргадаг гол газарнууд болонхой. Тарилгымнай талмай 6 дахин үргэдхэгдөө. Ороохо таряа ургуулан абалга 3,5 миллион пүүдhээ 17 миллион пүүд хүрэтэр, hү бэлэдхэлгэ 2,7 мянган тонноhоо 19 мянган тонно хүрэтэр, мяхан—3,1 тонноhоо 21 мянган тонно хүрэтэр нэмээ.

Москва, Киев, Минск, Барнаул, Волгоград, Ростов-на-Дону хотонуудта бүтээгдэhэн олон мянган трактор, комбайн, автомобильнууд мүнөө манай колхоз, совхозуудта хүдэлжэ байдаг. Үнгэрhэн 20 жэлэй турша соо Тувада ашаглагдадаг тракторнуудай тоо 25 дахин, комбайнуудай — 57 дахин, автомобильнуудай — 42 дахин нэмэhэн байна. Республикын хүдөө ажахы интенсификациин замда найдамтайгаар ороод, гүрэнэй hан жасада хубитаяа оруулжа байнхай.

Үнгэрhэн хорин жэлэй турша дотор Тувада үндөө техническэ шэнэ үндэhэ hууритай энергетикэ, ашагта малтамалай, мяха, hүнэй, эдеэ хоолой ба бусад hалбаринуудтай промышленность тогтоон, шэнээр байгуулагдаа. Промышленностиин бүтээн гаргадаг зүйлнүүд энэ үе соо 25 дахин ехэ болоhон байха юм. Гэхэтэй хамта электрын элшэ хүсэ үйлэдбэрилгэ 69 дахин нэмээ. Автомобилиин, агаарай, уhан замууд ехээр хүгжөөгдөө. Һүүлэй арбан жэлэй туршада республикын арадай ажахыда саада арбан жэлэйхиhээ 6,5 дахин ехэ мүнгэн hомологдоо.

Тува арад өөрынгөө социалис соёлой hалбаран мандаhанда омогорхохо эрхэтэй. Совет засагай жэлнүүдтэ хүн зоной үзэг бэшэг мэдэхэгүй ябадал усадхагдаа, hургуулиин наhанай бүхы үхибүүд уялгата ёhоор 8 жэл hурадаг болоо, хэдэ хэдэн дээдэ, тусхай дунда hургуулинууд тогтоогдоо.

Ажалшадай ажана, хангагдамал байдал тушаа КПСС-эй, Советскэ правительствын зүгhөө али тухай ехэ анхарал оролдолгын гаргагдадагынь Тувын АССР-эй жэшээ дээрэhээ элеэр харагдана.

Хорин жэлэй хугасаа соо Тувадахи олон юумэ үндэhөөрөө хубилаа, хүнүүднайшье танихаар бэшэ болоо. Ооржак Лопсанчап 1921 оной урда тээ феодал Буян-Бадаргын хүлhэншэн ябаhан юм. Тиихэ сагта эрхэ сүлөөгүй, сохюулжа, доромжолуулжа, үлэн хооhон, хүл нюсэгэн, хахархай hандирхай хубсаhатай ябадаг байhан. Тон үгытэй дээрэhээ 25 наhа хүрэтэрөө айл болоогүй юм. Тэрэмнай мүнөө алдар солотой хүн, хонишодой бригадын хүтэлбэрилэгшэ, Социалис Ажалай Герой, Тувын АССР-эй Верховно Соведэй депутат болонхой. Тэрэнэй hамган — Ыйма колхозой ажал хэрэгтэ үнэн сэхээр хандадагайнгаа түлөө Ажалай Улаан Тугай орденоор шагнагданхай, басаган — Дарый совет зургаанай хүдэлмэрилэгшэ, хүбүүн Михаилынь — хүдэлмэришэн-столяр. Ооржак Лопсанчап эшэгы гэрэй орхижо, дүрбэн таhалгатай, hаруул гоё байшанда оронхой. Иимэ жэшээнүүд олон.

Урдань гээгдэнги байhан арадуудай социальна талаараа айхабтар түргэнөөр хүгжэхэ арга боломжотой байhаниинь Тувын түүхын дүршэл дээрэhээ эли тодоор харагдана.

(АПН).

АХА ДҮҮГЭЙ АМАР МЭНДЭ

Ангир набшын
Алтаран байhан
Наратай дулаахан
Намарай углөөгүүр
Хаанаhаа иихэдээ
Ханхинан байнаб
Эльгэ эльбэhэн
Эды hайхан
Ирагуу аялга?!
Намжар гоёор
Найрлан байhан
Баатарлиг арадай
Баярай дуунууд
Саhан дэнзэтэй
Саянай саанаhаа
Дунгинан hайханаар
Дуулдажа байнал...
Аха дүүгэй
Амар мэндэ
Алдарта Тувын
Арад түмэндэ!

Солото баатар
Совет арадтай
Хуби заяагаа
Холбон ниилэжэ,
Түбхинэн мандаhан
Тува арадай
Аргагүй ехэ
Амжалтынь хаража,
Баггүй ехээр
Баярлан байналди.
Аха дүүгэй
Амар мэндэ
Алдарта Тувын
Арад түмэндэ!
Ололдожо ургуулhан
Ороохо таряагаа
Хуу барааниень
Хуряажа дүүргээд,
Талаяа бүрхөөhэн
Тарган малайнгаа
Түлые hайнаар
Түлжүүлэн абаад,
Найр наадаяа
Наяруулжа байhан
Алдарта Тувын
Арад түмэндэ
Аха дүүгэй
Амар мэндэ!

Түмэн жэлэйнгээ
Түүхын үе соо
Туйлаагүй юумэеэ
Туйлажа шадаhан,
Гэгээрэл болбосоролой
Гэрэлтэ замаар
Хорин жэлэй
Хугасаа соо дабшаhан
Алдарта Тувын
Арад түмэндэ
Аха дүүгэй
Амар мэндэ!

Ш. НИМБУЕВ.

ТҮҮХЭТЭ БАРИМТАНУУД

Мүнөө Тувын 15 хүн бүхэндэ дээдэ, тусхай дунда эрдэмтэй нэгэ хүн хүртэнэ.

Юрэнхы эрдэмэй hургуулинуудта мүнөө 50 мянга шахуу үхибүүд hурадаг. Энэнь Тувын бүхы хүн зоной дүрбэнэй нэгэ хуби болоно.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай хэсүү шанга жэлнүүдтэород, тува арадуудай хани барисаан улам ехээр бэхижээ hэн. Олохон сэрэгшэд — тувынхид баатаршалга гаргаhанай түлөө Советскэ Союзай орденууд, медальнуудаар шагнагдаhан, танкист Хомушку Чургуй-оол Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэргэдэ хүртэhэн юм.

СОЦИАЛИС СОЁЛОЙ ОРЬЁЛ ӨӨДЭ

Советскэ Союзда Тувын республикын нэгэдэн ороhоор 20 жэлэй ой 1964 оной октябриин 11-дэ гүйсэбэ. Нүүдэл байдалтай зоной ажаhуудаг байhан энэ хизаар эдэ жэлнүүдэй туршада танигдахаар бэшэ болотороо хубилаа. Промышленностиин ба хүдөө ажахын хүгжэлтэй хамта тува арадай эрдэм соёл бадаралсана.

Тува гээшэ сэнхир голнууд ба нуурнуудтай, үргэн тала болон губинуудтай хизаар, нүүрhэнэй, алтанай, асбестын, кобальтын, түмэрэй, зэдэй нөөсөөр элбэг баян нютаг юм. Бүхы наяшаг болотор эндэхи талануудые, шэдхэ шэрэнгитэ ойнуудые хэншье ашагладаггүй байhан. Харин мүнөө республика дотор хаа хаанагүй олон томо барилганууд хэгдэнэ. Тува мүнөө Россин Федерациин эрхэнги областьнуудай нэгэн болоо.

Соёл культурамнай илангаяа хурдан hалбаран мандажа байна. 30 жэлэй саана тувынхид өөрын бэшэггүй байhан юм. 1930 ондо Ород эрдэмтэдэй туhаламжаар үзэг бэшэгтэй болоо hэмди. Һургуулиин наhанай бүхы үхибүүд мүнөө 8 жэлэй ба дунда hургуулинуудта, нилээд олонинь гүрэнэй тэдхэмжэ дээрэ байдаг тусхай интернат hургуулинуудта hурана. Һүүлэй арбан жэлэй турша соо эндэхи багшанарай институт 1200 шахуу hурагшадые бэлдэжэ гаргаа. Тусхай дунда hургуулинууд фельдшер, хүдөө ажахын мэргэжэлтэд, худалдаа наймаа эрхилдэг хүдэлмэрилэгшэдые бэлдэнэ.

Хото городуудай, хүдэлмэришэдэй болон колхозно тосхонуудай түхэл шэнжэ, ажаhуудал ехэд хубилаа. Мүнөө эгээн холын hуурин газарнуудшье зайн электротай, радиотой, телевидениитэй, телефонтой, клуб болон библиотекэтэй болонхой. Республикын библиотекэнүүдтэхи номой hан жасые 1944 онойхитой жэшээбэл, 60 дахин нэмэhэн байна. Эндэхи хүн бүхэндэ 7 ном хүртэдэг. Нютагай номой хэблэл жэл бүри зуу гаран нэрэтэй элдэб номуудые гаргана. Тэдэнэй дундаhаа заримыень нэрлэбэл: Гүрэнэй шангай лауреат Салчак Токын «Арадай үгэ», «Эсэгынгээ хараагүй юумые хүбүүниинь хараха», уран зохёолшо Сергей Пюрбюгэй «Түрэhэн үдэр», Олег Саган-оолой «Баян-Талын хүн», мүн уран шүлэгшэдэй шүлэгүүд болон дуунууд болоно.

1944 ондо республика доторнай соёл гэгээрэлэй оройдоо 44 эмхи зургаан бии байhан. Харин мүнөө Тувада соёлой 21 байшан, хүдөөгэй 125 клуб, 4 улаан гэр, 145 библиотекэ, кино гаргадаг 168 түхеэрэлгэ, 12 автоклуб бии.

Тува урдынгаа бүхы түүхэ соо тусхай мэргэжэлтэ искусство гээшые үзөөгүй юм. Харин мүнөө хүгжэмтэ-драмын театрнай улад зондо дурлагдадаг, магтуулдаг болонхой. Энэ театр республикынгаа нютагуудаар аяншалан ябажа, ородой классическа, совет болон баруун оронуудай драматургиин зохёолнуудтай улад зоноо танилсуулдаг байна.

Тувын театр гайхамшаг артистнуудаараа суурхадаг. Тэдэнэй тоодо РСФСР-эй габьяата артистнар Мунзук Каракыс, Мунзук Максим, Виктор Кок-оол, Конгар Хургулек, Олег Надара, Екатерина Кенденбиль болон бусад ороно. Залуу артистнууд — Ленинградай Островскиин нэрэмжэтэ театральна институт дүүргэгшэд — Оюн-Син-оол, Владимир Монгальбии, Александр Тавакай, Борис Бады-Сагаае гэгшэд амжалтатай hайнаар ажаллажа байна. Энэ театрhаа Тувын циркын шалгарhан бүлэг артистнууд ургажа гараа. РСФСР-эй габьяата артист, Тувын АССР-эй арадай артист Владимир Оскал-оолой хүтэлбэри доро табигдаhан нааданууд Советскэ Союзай хото городуудта, хилын саанашье амжалтатай байдаг.

Тувын хүгжэмтэ-драмын театрай коллектив арадай уран бэлигэй хүгжэлтэдэ саг үргэлжэ туhалдаг юм. Тусхай мэргэжэлтэ артистнуудай туhаламжаар Чадан хотодохи арадай театр, Кызылдэхи эдир харагшадай театр эмхидхэгдээд, олондо мэдээжэ болонхой.

Арадай дундаhаа урган гараhан гайхамшаг хүнүүд Тувын АССР-эй соёлой габьяата ажал ябуулагшад Кара-Сал Дамдын, Семен Бухтуев, Залуушуул болон студентнэрэй бүхэдэлхэйн фестивалиин шанда хүртэhэн Максим Дакпай, республикын габьяата багша Наталья Тыртык-Кара гэгшэд арад түмэнэй оюун бэлигэй баялигые арьбадхалгада хамаг хаба, хүсэеэ зорюулна. Ирагуу hайхан хоолойтой дуушад — Барун-Хемчигэй соёлой таhагай автоклубые даагша Монгуш Тырышпан, колхозник Сат Манчакай, «Революциин дүлэн» колхозой библиотекарь Ефросинья Егорова болон бусад олон нүхэд Тувааhаа холуур суурхадаг.

Уран бэлигтэнэй коллективүүд, кружогуудhаа олохон хүнүүд арадай университедүүдтэ, театрай студида, хүгжэмэй училищида ородог байна. 200 гаран хүн соёлой болон искусствын эмхи зургаануудта хүдэлмэрилхөөр бэлдэжэ байнхай.

Тувын оюун бэлигтэ интеллигенци уран зохёолшодой, уран зураашадай холбоонуудта, театрай ба дуунай бүлгэмүүдэй отделенинүүдтэ нэгэдэнхэй. Композиторнууд Алексей Чыргал-оолой, Ростислав Кенденбилиин, Саае Бюрбегэй, өөhэдөө hуража байгаа композиторнуудай дуунууд олондо мэдээжэ болонхой. Уран зурааша Сергей Ланзын зурагууд Красноярскда, Новосибирскдэ, Москвада табигдадаг. Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн Монгуш Черзиин шулуугаар бүтээhэн зүйлнүүд Тувын үндэhэн искусствын онсо шэнжые элирхэйлэн харуулдаг юм. Энэ уран зураашаhаа жэшээ абан дагагшад олон. Шулуун дээрэ hиилэдэг Иргит Тойбухаагай, Ооржак Окаанчигай, Саае Когелай, Мокгуш Михит-Доржугай hиилүүрнүүд элдэб выставкэнүүдтэ табигдадаг байна. Шулуун, модон дээрэ hиилэhэн зохёолнууд, уран hайхан шудхалаа ехээр дэлгэржэ байнхай.

Тувын уран бэлигтэ арад түхэл маягаараа үндэhэнэй, удхаараа социалис соёлой хяра орой тээшэ дэбжэн дабшана.

МАТПА ХОМУШКУ,
Тувын АССР-эй культурын министр.
(АПН).

Совет Тувын ниислэлдэ ехэ барилга хэгдэжэ байна. Зураг дээрэ: Кызылдэхи байрын шэнэ квартал.

ТАСС-ай фотохронико.

БАЯН ДЭЛГЭР НЮТАГ

Аха дүү тува арадай ажабайдал харуулhан «Люди голубых рек» гэжэ кинофильмдэ наадалсахын тула уригдажа, 1959 оной зун Кызыл ошоо бэлэйб. Тиихэдээ Абакан хүрэтэр самолёторр ниидээд, тэндэhээ саашаа 500 километр газарта автобусоор дабшаа. Саяан уулын ара, убартахи нютагуудай али тухай баян, hайханиие хаража ханаа, hонирхоо hэм.

Орьёл торьёл шэлэнүүдэй оройгоор мүнхэ сагаан хуяг дуулгын ялабхижа байхада, хормой бооринуудаарнь улаан, ягаан сэсэгүүд hалбаранхай, нюдэ алдама номин дайдын дундуур Енисей мүрэн сэнхир hабагша татаhан мэтээр зүүн хойто зүг барин зурынхай. Хайшаашье харахада, адууhа малай исалаан, машинануудай hүнидэлөөн. Ябаа гээд лэ бага, ехэ тосхонууд.

Кызыл хүрэжэ ерэхэдэмнай, түб газар гэжэ мэдэхээр—үндэр үндэр байшангуудтай, янза бүриин зонтой, дуутай доробоотой хото байгаа.

Тэрэ дары хүгжэмтэ-драмын театртань ошожо, хамта наадаха хүнүүдтэеэ уулзаа, танилсаа бэлэйб. Кара-Кыс, Мунзук Максим, Кок-оол, Намдара, Галина Дугаржаа, Марта-оол, Оюн-Сын-оол гэжэ бэлигтэй бэрхэ, нэрэтэй солотой артистнуудтай хамта кинодонь наадахаяа Кызылhаа 250 километрэй газарта байдаг Чадан хотын оршондохи миллионер колхоздо ошоо hэмди. Энэмнай ондоо область, республиканудайхиhаа юугээрээшье дутуугүй, зарим талаараа булюушье гэхээр ажахы байhан. Тэндэ соёлой томо байшантай, шэнэ больницатай, 10 жэлэй hургуулитай, электростанцитай, гоё гоё гоорoнсонуудтай... Айл бүхэниинь болбосон, баян байдалтай, хүн бүхэниинь эрдэм мэргэжэлтэй болоожо байнхай.

Һаяшаг лэ нүүдэл байдалтай, эшэгы гэртэй, олонхидоо үзэг бэшэг мэдэхэгүй байhан зон хэдэхэн жэлэй хугасаа соо иимэ ехэ амжалта туйлаhыень харахадаа баясангүй, омогоохонгүй байжа бололтой аал. Сэхыень хэлэхэдэ, иимэ болоо юм гэжэ бишье hанаагүй байгааб. Бүхы республика доторнь ябажа, айл бүридэнь орожо үзөөгүйшье hаа — олохон нютагай түлөөлэгшэдтэй уулзаhан, яриидаhанhаа мэдэхэдэ, хаа хаанагүй алирхуу байhаниинь элирээ hэн. Совет засагай, социализмын аша туhа болото дээрээ харагдана бэшүү!

«Люди голубых рек» гэжэ минии хабаадалсаhан киноёшье харахадаа, тува арадай али тухай ехэ илалта, амжалта туйлажа байhыень ойлгохо байхат.

Түүхэтэ hайндэрөөрнь дашарамдуулан, аха дүү тува арадай искусствын ажал ябуулагшадта — өөрынгөө коллегинүүдтэ баярай амаршалга хүргэхэ, бүри ехэ амжалта туйлахыень хүсэхэ байнаб.

Н. ГЕНДУНОВА,
РСФСР-эй арадай артистка.

СОВЕТ ХУУЛИИН ҺАЙХАНДА...

Би 1937 ондо Тувын республикын Улуг-Хемскэ аймагай Шагонар хотодо түрэhэн хүм. Тиихэдэ энэмнай городшье гэхээр бэшэ, батахан тосхон байhан гэдэг. Мүнөө олохон хотонуудтай ана мана бүүдэхаар гоё hайхан город болонхой. Эхэ, эсэгэмни бүхы наhаараа малшад ябаа юм.

7-дохи класс нютагтаа дүүргэhэнэй hүүлээр, Кызылдэ багшын училищида hураад, удаа тээнь Улаан-Үдэ ерэжэ, багшын институтда ороо бэлэйб. Намтай хамта Туваhаа 30 хүн hуража байдаг. Буряадай дээдэ hургуулинуудта манай республикаhаа хамта дээрээ 200 шахуу залуушуул hуража, эрдэмэй дээжэ шудалан, мэргэжэлтэд болохын тула эрмэлзэн шармайжа байнад.

Агуу ехэ совет бүлэдэ манай арадай нэгэдэн ороhоор 20 жэл гүйсэhэнтэй дашарамдуулан, үраг түрэл буряад арадта. Коммунис партидаа заха хизааргүй баяр баясхалантай байhанаа элирхэйлэн мэдүүлнэбди.

Конгар ЭЛДЫШ,
Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай институдай табадахи курсын студент.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Тувын түрүү спортсменүүд Улаан-Үдэдэ.
Ж. ЖАБОНОЙ фото.

Юрий КЮНЗЕГЕШ

МОСКВА, ШАМДАА

...ээ эртэлэн бодожо,
...н-Хемэй эрье дээрэ
... hалхи тодожо,
...аан зогсооб хээрэ.

...эл энэл хирэндэ
...ргэн эжымни дууншуу —
...те Москвагай мэндэ
...рээл hалхин бушуу.

...ал үнэртэ талаhаа,
...ай хада майлаhаа,
...ад зонойнгоо гүнhөө —
...алша Тува хүнhөө

...утай мэндээр шамдаа
...дахым зүбшөөгыш, Москва.
... сэдьхэлhээ шамдаа
... барихам, Москва.

..., мүндэр шэдэлдэг
...hаа үндэр, омогши,
... гэрэлээ эльгэдэг
...ун манай домогши.

...ит Кремлиинш одод
... харандал туяатаа,
... арадтамни тодоор
... дээрэ заяатаа.

...ээ эртэлэн бодоод,
...н-Хемэйнгээ эрьедэ
... hалхи тодоод,
...аан зогсохо үедөө

... үдэрэйм эхин,
... жаргалайм эхин.
... Москва, шамдаа
... дуугаа баринам даа!

А. ЖАМБАЛДОРЖИЕВ оршуулба.

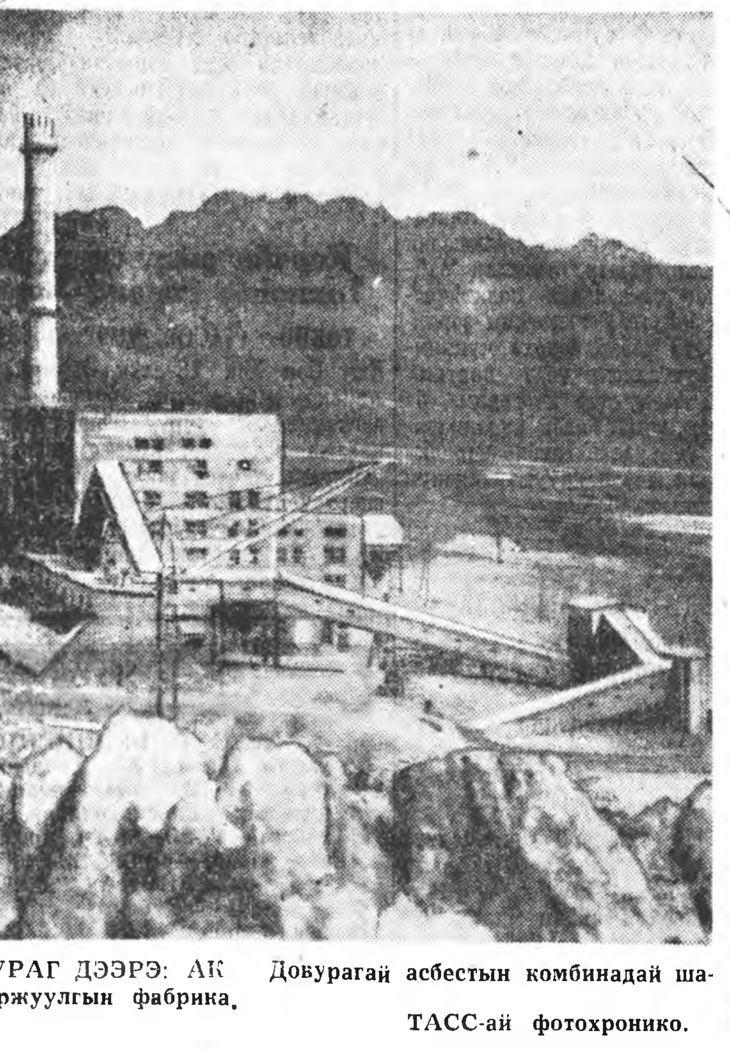

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Ак-Довурагай асбестын комбинадай шанаржуулгын фабрика.

ТАСС-ай фотохронико.

АЖАЛАЙ ДОРЮУН АЯЛГА

Һүүлэй хорин жэл соо Тувын хүгжэлтые харуулhан тоо, баримтануудые шэнжэлэн тайлбарилхыень гуйжа, Тувын АССР-эй Бүридхэлэй управлениин начальник **Н. Иконниковто**, тэрэнэй орлогшо **Т. Байкарада** АПН-эй корреспондентнүүд хандаhан байгаа. Тэдэнэй харюу эндэ тунхаглагдаба.

ИНДУСТРИИН ҺУДАЛ СОХИЛЖО ЭХИЛЭЭ

СССР-тэ Тувын нэгэдэн ороhонhоо хойшо үнгэрhэн хорин жэл соо эндэхи экономико эршэмтэй дорюунаар хүгжэжэ байна. Республика доторхи промышленна продукци бүтээн гаргагдадаг бүхы эдлэл хэрэгсэлнүүдэй 40 гаран процентнь болоно. 1944 онhоо 1964 он хүрэтэр промышленна хори гаран предприяти баригдаа. Эдэмнай электрын элшэ хүсэ, шулуу нүүрhэ, алта, барилгын материал, мебель, оёмол зүйлнүүд, гутал, мяха, кондитерскэ хэрэгсэл, дабhа ба пивэ үгэдэг. Тувын эрхим шанартай асбест бүхы союз дотор хэрэглэгдэдэг болоо. Республика дотор үшөө 6 предприяти, тэрэ тоодо «Тува-асбест», «Тувакобальт» гэдэг комбинатнууд баригдажа байна.

Гэр байрын, коммунально - ажаhуудалай, соёл гэгээрэлэй барилга үргэн далайсатайгаар эрхилэгдэнэ. Гансахан хүдөө нютагуудта энэ үе соо 20 мянга шахуу гэр баригдаад, тэндэхи малшад, таряашад чүүжэ ябахаяа болижо, түбхинэhэн байдалтай болоо.

ХҮДӨӨ АЖАХЫН ХУРДАН ДАБШАЛТА

Тувын хүдөө тосхондо социально-экономическа ехэ хубилалтанууд бэелүүлэгдээ. Ажалшан арад (таряашад) хүдөө ажахыгаа хамтын хүсөөр эрхилдэг болонхой. Тарилгымнай талмай 1945 ондо 61,4 мянган гектар байhан аад, 1963 ондо 394 мянган гектарта хүрэтэрөө үргэдхэгдөө. Эндэ урдань шэниисэ оройдоо таригдадаггүй аад, мүнөө 213 мянга үлүүтэй гектар талмайе эзэлнэ.

Хүдөө ажахын уг hалбари болохо мал ажал мүн лэ ехээр хүгжэжэ байна. Үхэрэй тоо толгой 1959 онhоо 1963 он хүрэтэр 26 процент, хонидой — 20 процент нэмээ.

ТАЛЫН АГТАҺАА — ОГТОРГОЙН ХҮЛЭГТЭ

Урдань Тувадахи гол унаань морин, зарим нютагуудта — тэмээн ба оро байhан юм. Энэ ехэ дайдын холуурхи тосхонууд хоорондоо холбоо муутай байдаг бэлэй.

Мүнөө республика доторнай жэшээлхэдэ Кызылhаа Монголой хилэ хүрэтэр, шоссейнэ харгынууд баригдаа. Эндэхи үйлэдбэриин ехэ центр Ак-Довураrhaa Саянай шэлэ дээгүүр шэнэ харгы баригдажа, Тувын баруун хойто нютагуудые тон ойрын замаар түмэр харгытай холбохо юм.

Тувын ажабайдалда авиаци ехэ үүргэ дүүргэдэг болоо. Республикын ниислэл хотые олон аймагуудтай, Абакан ба Красноярсктай, эдээгээр дамжуулан бүхы Совет оронтой холбодог 22 авиалини бии. Аймагууд хоорондо хүнүүдые, ашаануудые зөөхын тула самолёдуудhаа гадна, вертолёдууд хэрэглэгдэнэ.

ҮРГЭЛЖЭДӨӨ ҮЗЭГ БЭШЭГ ШУДАЛАНХАЙ

1959 оной бүхэсоюзна бэшэлгын тоо мэдээнэй ёhоор, Тувадахи 9-hөө 40 хүрэтэр наhатай мянган хүндэ бэшэг мэдэхэ 967 хүн хүртэдэг байhан. Һургуулиин наhанай бүхы үхибүүд hурана.

Тувын онсо өөрэ байдалhаа, газар дайдынь айхабтар тааруу дээрэhээ, олонхи малшадай үхибүүд интернат hургуулинуудта орожо, гүрэнэй гаргашаар hурадаг байна.

Дээдэ, дунда эрдэмтэй мэргэжэлтэд республика доторoo бэлдэгдэнэ. Һүүлэй табан жэлэй туршада Тувынгаа техникумүүд, училищинуудые 1637 мэргэжэлтэд, Кызылэй пединститудые — 606 багшанар дүүргээ.

Һүүлэй арбахан жэлэй турша соо дээдэ, дунда эрдэмтэй мэргэжэлтэдэй тоо хоёр дахинhaa үлүүгээр нэмэжэ, 8 мянга шахуу хүн болонхой.

УТА НАҺА НАҺАЛХА, УДААН ЖАРГАЛ ЭДЛЭХЫН ТҮЛӨӨ

Нютагай ба хитад феодалнуудай, хаанай ноёд түшэмэдэй олон жэлдэ дарлан зонхилhонhоо шалтагаалан, тува арад ухон барагдахын туйлда хүрэжэ байhан юм. Үнгэрэгшэ зуун жэлэй тэн багта тувынхид 70 мянга гаран хүн, хоридохи зуун жэлэй эхеэр оройдоо 52 мянган хүн болоhон байгаа. 1921 ондо арадай революци илажа, хүн зон хорохоёо болёод, удаа дараалан урган нэмэхэ арга боломжо хангагдаа бэлэй. Һүүлэн хорин жэлэй турша соо улад зоной байдал улам hайжарhан, элүүрые сахилгын хэрэгэй хүгжөөгдэhэн, үхибүүдэй үхэлгын эрид ехээр хороhон дээрэhээ, Тувын үндэhэн зон угаа түргэнөөр ургаад, мүнөө хоёр дахин олон болоо.

(АПН).

М. Ю. Лермонтовэй түрэһөөр 150 жэлэй ойдо

М. Ю. ЛЕРМОНТОВ.

ШЭНЭ ОРШУУЛГАНУУДҺАА

З У У Д Э Н

Үдын халуунда Дагестанай голдо унаһаар
Үбсүүндээ туулгатай хүдэлэнгүй хэбтээб.
Гүнзэгы шархам үшөө ууралтажа байһаар,
Дуһал дуһалаар дундарна шуһамни эгтээ.
Элһэн соо хэбтээб, тэнгэри өөдэ харан,
Эрмэгтэ хабсагайнууд барсайн тойронхой.
Хабсагайн оройе, намайе шатаана наран,
Харин бинь мүнхэ нойроор нойрсонхойб.
Холын нютагтахи элдэбын галаар яларһан
Хүнхинэмэ найр наадан зүүдэндэм үзэгдөө.
Заншалай ёһоор бүлэг бүлэгөөрөө таһарһан
Залуу бэринэр намайе дурдан хөөрэлдөө.
Бахатай зугаада оролсохо дурагүй юумэдэл,
Басаган һуугаа бодолгото болонхой ехэтэ.
Уярһан сэдьхэлынь, юундэшьеб, бурхан мэдэг,
Уйдхартай нойрто бүхөөр абташаһан мэтэ.
Дагестанай гол үзэгдөө басаганай зүүдэндэ:
Танил хүнэйнь хүүр бэе тэндэ хэбтэнэ.
Хүндэ шархань уняартан харлана үбсүүндэнь,
Хүйтэрһэн шуһанһаань газар норон дэбтэнэ.
Ородһоо **А. Бадаев** оршуулба.

У З Н И К

Хаалтымни үүдэ нээгыт,
Хайрлыт үдэрэй гэрэлые,
Харахан нюдэтэй басага,
Харахан дэлһэтэй мори!
Залуу һайхан басагые
Зада тэбэреэд таалаха һэм.
Һүүлээрнь мориндоо мордожо,
Һалхиндал, тала руу ниидэхэ
һэм.

Түрмын сонхо дээрэл теэд,
Түмэр үүдэнийнь суургатай.
Харахан нюдэтэм холол теэд,
Хан ордондоо жаргалтай.
Ульгам морим хазааршьегүй,
Уужам ногоон таладаа,
Унжагар һүүлээ хиисхүүлэн,
Урилдажа һалхинтай ябанал
даа.

Гансаардажа зобоһон намайе
Гашуудалта хананууд тойроно,
Зулын гэрэл һүүдэйжэ,
Зугаагүй һулаар носоно.
Харин үүдэнэй саанахана
Харанхы һүниин аажамда
Хашартай жэгдээр алхална
Харюу үгэгүй харуулшан.
Ородһоо **А. Бадаев**
оршуулба.

БАРЯАНДА ҺУУҺАН РЫЦАРЬ

Хаалтада һуунам, тэнгэри өөдэ харанхай,
Тэнюун огторгойдо сүлөөтэ жэгүүртэн элинэ.
Тэндэ гэрэлтэй, номин даа,— эндэм харанхы,
Тэнсэлгүйгөөр тэдээндэ атаамни хүрэнэ.
Нүгэлөө наманшалһан мэгзэм шэбэнэнэ бэшэлби,
Нүгөөдэеэ, инагаа, дурдаһан дуушье бү хүлеэ.
Хүн болохоһоо хойшо байлдаануудыел
мэдэгшэлби,
Хүндэ түмэр халхабшаяа, булад мэсэеэ.

Шулуун хуягһаа бэемни мүнөө гарадаггүйл,
Шулуун дуулга толгойемни даранхай.
Халхабшыемни һомо, жадашье дабадаггүйл,
Халзан зээрдэм зогсолтогүйгөөр хатаранхай.

Дуулим сагнай — халзан зээрдэ моримнил,
Дуулгым һадариг — шагаабариимни нюдэн.
Хатан хуягни — үндэр бата ханамнил,
Халхабшамни — хаалтым хүшөөтэй үүдэн.

Хатарыш түргөөр, жолоогүй сагни, нэжэгэнэсэ!
Хатан хуягни хабшадаг болоод, хүндэл!
Хүрэмсөөрнай, дүрөөем үхэл тодоно бэзэ.
Хүлэгһөө буугаад, хуягаа тайлахаб тэндэл.
Н. Дамдинов оршуулба.

Пензинскэ область. Лермонтово тосхон. Зураг дээрэ: Ю. М. Лермонтовэй һуулгаһан дуб.
ТАСС-ай фотохронико.

УҺАН ЗАМАЙ ХАРГЫГААР

«Юрий Смирнов» теплоходой жолоошо-моторист Александр Олзоев хэды залуушье һаа, республикынгаа уһан замаар утахан харгы гаталаа.

Уһан замаар үдэр, һунигүй тамархадаа, хадаһаа бууһан түргэн урасхалта толнуудай онсо илгаае һайса мэдэн, харгыгаа заашье алданагүй. Тиигэжэ аянда мордохо бүхэндөө бишыханшье һамшалтагүй ябадаг байха юм. Таряа хуряалгын үедэ Сухэ голые үгсэн, хэды дахин ошожо ерэхэдээ, теплоходой команда Улаан-Үдынгөө пристань дээрэ хамта 80 гара мянган центнер таряа асараа.

Дурсагдаһан команда навигациингаа түсэб болзорһоонь 15 хоног урид дүүргэбэ. Үшөө 600 тонно таряа зөөхэ дээшэлүүлэгдэһэн уялга абаа.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Александр Олзоев.

Д. БАЛДАНОВ.

Студентнер—барилгашад

Дээдэ һургуулинуудаймнай студентнэр гансахан тарһа хуряалгада хабаадалсана бэшэ, харин колхоз, совхозуудай малай байра барилгада, үбэлжэлгэдэ бэлэдхэлгэдэ ябажа, ажахынуудта ехэ туһа хүргэнэ.

Хорго Яруунын холбоо нуур. Тэндэхи совхоздо хүдэлхэеэ ошоһон Буряадай хүдөө ажахын, Зүүн-Сибириин технологическа институдай студентнэр малай байра барилга дээрэ ажаллана. Баха-Хорго нуурай баруун эрьедэ урагша хойшоо зурыһан малай шэнэ байрын һуури һуунагтана. Хурса һухэ, хюрөө бариһан арбан студентнэр хонидой тэрэ байрын барилга үргэлжэлүүлбэ. 93 метр утатай, 10 метр хахад үргэнтэй хонидой энэ байра богонихон болзор соо бодошоо. Эндэ 600 хонин үбэлжүүлэгдэхэ.

Барилга дээрэ хүдэлһэн залуушуул бүлта һухэ бариха дал, гартаа дүйтэй хүнүүд бэшэ ха юм. Институдта орохоһоо урид дүрбэ-табан жэлдэ модошо дарханаар хүдэлһэн, технологическа факультедэй II курсын студент Владимир Алагуев, IV курсын студент Анатолий Малыгин, механическа факультедэй студент Доржи Раднаев гэгшэд дархалха шадабаритай хүнүүд байжа, нухэдөө барилгада һургаа.

Студентнэр Яруунын совхозой нэгэдэхи фермэдэ бодхоогдохо барилга дээрэ ажаллахадаа, тэгээд үдэр гэртээ оронгүй шахуу хүдэлжэ, энэ байра бариба.

Тобшохоноор

★ **Баргажанай үйлэдбэриин управлениин колхоз, совхозуудай тоо бүридхэлшэд управлениин дэргэдэ шалгалта гараба. Бухгалтериин 33 хүдэлмэрилэгшэд эндэ суглараа. Шэнэ ёһоор түсэб зохёохын урда тээ тоо бүридхэлшэдэй ажалаа хэр зүбөөр ойлгожо байһаниие тодорхойлхын зорилгоор энэ шалгалта үнгэргэгдөө.**

С. ОЧИРОВ.

★ **Залуу хонишон Бал-Доржи Бадмаев үнгэрэгшэ жэлдэ 100-һаа 116 хурьга абажа, Мухар-Шэбэрэй хонишодой дунда дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ шалгарһан юм. Энэшье жэлдэ залуу хонишон адуулжа байһан хонидоо гарзагүйгөөр харана.**

Д. БАДМАЕВ.

★ **Таряа хуряалгын үедэ Яруунаар ябаһан Буряадай автоуправлениин агитколлектив Бага-Хорго нуур шадар хүдэлжэ байһан механизатор, загаһашад, студентнэртэ болон бусадта наада харуулба. Тэдэнэй программада дуун, хатар, энсэдэтэй ёгто шүлэгүүд, ажал ба гэр бүлэ тухай юмористическэ рассказ гэхэ мэтэ оронхой. Харагшад ехээр һонирхоо. Мүн лекци уншагдаа.**

Д. БАЛДУЕВ.

★ **Ивалгын арбан жэлэй һургуулиин һурагшад, багшанар хоёр долоон хоногой туршада Ивалгын туршалгын ажахын поли дээрэ хүдэлжэ, хартаабха малтаһан байна. Үдэр бүри 400—500 хүн хүдэлөө. Горитой ургаса хуряагаа.**

М. ДАБАЕВ.

ХҮХЮУН АМАРАЛТ…

Ниислэл хотымнай театр… зүжэг наадаяа табижа эх… түрүүшын үдэр һэн. Гүрэнэй… драмын театрта Дмитрий Зо… «Вечный источник» гэжэ з… табигдахада, городой ажал… билет абахаар кассада ерэх… нэгэшье билет байбагүй. Үша… халэхада, коммунис ажалай… приятигаһэн хүндэтэ нэрэ… дэ хүртэһэн сэмбын фабри… коллектив түс зүжэг харахаа… хы билетдэнь абашаһан б… бшуу. Энэ ушар гайхалтайшье… шэ. Юуб гэхэдэ, түс фабри… коллектив сүлөөтэй сагаа… тай һайнаар үнгэргэхын х… һоо үбэл, зунгүй холодоо о… жо байдаг. Энэ талаар фабр… дирекци, партийна, профс… организацинууд ехэ юумэ ха…

Фабрикын Культурын… байшан соо «һанаа сэдьхэл… гама баяр зугаата үдэшэ» у… гэгдэһэн байгаа. Үбгэн, зал… суглараһан эдэнэр бүхэли үд… рөө наада хаража, хатар… эмхидхэжэ байгаад, сүлөөтэ… гаа зохидоор үнгэргэжэ, гэр… тээ тараһан юм. Иимэ шог… элбэгтэй үдэшэ хирэ хирэ б… эндэ үнгэргэгдэжэл байдаг. Б… лиотекада ороо һаатнай, хо… хүн зон дүүрэн, дуратай но… даа шэлэжэ, шэнэ газетэ, ж… уншажа байха. Энээнһээ г… «Танай дуратай ном», «… театрта юу хараабта, танай… тай артистнар» болон бусад… далда зорюулагдаһан анкета… шэгдэжэ, хүдэлмэришэдэй з… хаар газарта үлгэгдэдэг.

АНГУУШАДАЙ АНХАРАЛД…

Хэнэйшье мэдэһээр, Октябриин нэгэнһээ манай республика дотор агнууриин хаһа эхилдэг. Хуулиин наһа гүйсэһэн эрхэтэн бүхэн агнуури хэжэ шадаха. Теэд эдэнэрнай бүлта агнууриин билетдэй байха ёһотой ха юм.

Хуули бусаар агнуури хэжэ, гүрэнэй агнууриин баялигуудта хохидол хэһэн хулгайшад яла түлэдэг ааб даа. Зэрлиг ан, шубуудай түлөө хэды шэнээн яла, нэхэбэри түлэгдэдэг бэ гэһэн асуудалда харюусая:

Нэн түрүүн, зүбшөөлгүйгөөр хандатай хулгайлагшад 500 түхэриг яла түлэхэ болоно. Тиихэдэ буга, зэрлиг оро—150—100, хабарга, гүрөөһэн, бодон гахай, зэрлиг ямаанай түлөө 50 түхэриг түлэхэ байна. Энээнһээ гадна, доргон—20, шандаган—5, бусад ангуудай (булган, хэрмэн, һолонго, үнэгэн) нэгэдэхи сортын арһанай сэн гурба дахин эбхэжэ түлэгдэхөөр хараалагданхай. Мүн зүбшөөлгүйгөөр шубуудые хюдагшад 2—10 түхэриг хүрэтэр яла түлэдэг байна.

Хулгайгаар агнуури хэгшэдтэй али болохо тэмсэл ябуулжа, ангай ажахые хамгаалжа ябадаг олониитын түлөөлэгшэд ангай ажахын управлениин зүгһөө түлэһэн ялын хахадаар, тиихэдэ хандагайн түлөө 50 түхэриг, буга, хабарга, гүрөөһэн, бодон гахай гэхэ мэтэһээ 25—15 түхэриг хүрэтэр мүнгэн шанда хүртэдэг юм.

Хабар, намарай, мүн зунайшье үедэ хуули бусаар агнажа, түрүүтэ ангуудые бариһан зарим этэгээдүүд балшыса баригдажа, яла түлэхэ болоһон байгаа. Бэлэн мүрөөр ан, гүрөөһэ хюдажа ябатараа, шаруулһан дээрэ балшыса баригдажа, хуулиин зэмэдэ хабаадуулагдаһан нэгэ хэдэн хулгайшадые дурдамаар ха. Хориин Тэндит нютагай А. Соболев, В. Белоплотов гэгшэд нэгэ гүрөөһэ бараад, мяхаяа шанажа һуутараа, тэндэхи милициин хүдэлмэрилэгшэ Ц-Д. Базарсадуевта баригдашоо. Тэдэнэр түс түстаа 25—25 т… нэхэбэри түлэһэн байна.

Байгаалиин баялигта хайра… гүйгөөр хандадаг, «Манай н… ан, шубуу хүрэхэ» гээд, х… лэ амитадаа хюдажа ябадаг х… этэгээдүүдшье дайралдадаг. Т… тоодо Тимлюй станциин Н. Залу… Кабанскын Н. Туробов гэгшэд… нормоһоо гадуур 20—20 нугаһ… даһан дээрэһээ 100—100 т… нэхэбэри, 5—5 түхэригэй яла… һэн байна. Мүн Яруунын Ш. … жанаев хорюултай сагта гүрөө… бриһандаа 50 түхэриг нэхэбэри т… һэн.

Олониитын түлөөлэгшэд, ним… римтануудай үзэгдэхэгүйн түлө… гаалиин баялиг хамгаалалсаха… тэ олооро хабаадалсажа, агну… ажахыда хулгай хэгшэдые эл… лэлсэжэ байгыт!

М. ГЫЛЫКО…
агнууриин ажахын биол…

РАССКАЗ
БЭЕЭ ХҮСЭҺЭН ОРООЛОН

Л. БАТАЖАБАЙ

Шэлэй заводой главна механик Пүшэнбын Арсалан гэдэг субботын үдэр галуу агнахаяа Байгалай эрье ошоһон юм. Тэдээнэйдэ айлшан ерэһэн зээ хүбүүхэниинь агнуурида ошоһон нагасынгаа ута хулһан эшэтэй хахуулинуудыень абаад, абгайтаяа хамта Сэлэнгын эрье ерэжэ, мүн лэ загаһа хахуулидаа бэлэй. Пүшэнбыевэй һамган голой эрье шадарэй абдартал томо шулуу һандайлжа һуугаад, дотор хубсаһануудые угаажа захалаа һэн.

Гэнтэ:

— Абгай! Норжомо абгай!—гэһэн бахардуу хашхараан гаража, үнөөхи зээ хүбүүхэнэйнь торожо унахаһаа нааша Норжомо тээшэ гүйжэ ябахань харагдаба.

— Юун болооб?

— Ороолон ерээд байна!—Айлшамнай амяа абажа ядан, үгэеэ таһалдуулан хэлэнэ.

— Юу?

— Ороолон! Бэеэ хүсэһэн ороолон хажуудатнай ерээд байнал!

— Юугээ хэлэдэг хүбүүн гээшэб даа?—Тагарай заагааша хүниие ошожо хараха һанаатай Норжомо урагшаа алхалаад абана.

Сээжэ дээгүүрээ шанга татаад орёожорхиһон юумэдэл, шарабтар ногоон арһанайнгаа саанаһаа араг хабһаяа харуулһан, хобшогор туранхай бэетэй, ирзагар шара шүдэтэй хүн арбаад ута хилгааһа үзүүртээ ургуулһан томо хара үүтэй хабиргаяа наранда шаража һууба. Һарюушаг салир хамарайнгаа дууһадха дээрэ оншилдоһон хоёр нюдэеэ хёртойлгонхой, тэрэ хүн, хэнтэг янзын хэбэр үзүүлэн, баруун жабжаяа доошонь һанжуулан татаад, Норжомо тээшэ хёлогод гэбэ.

Эгээлэй таладашье ябаһан хүн байг хамаагүй, тэрэниие ушар мүргүй һэжэглээд, удаан саг соо шагаажа хараа болтнай, ямар нэгэн ондоохон шэнжэтэйгээр үзэгдэжэ магад. Хамаг зоной хамтаржа ерээд, нэгэ хүниие «тэнэг юм» гэжэ баталаа һаань, тэрэниие удаан һэжэглэн шэртэбэлтнай,—тэнэгшүүшье болошо харагдахадаа магад шуу. Эгээл мүнөө Норжомын урда һууһан энэ хүн үнэхөөрөө ороолоншье бэшэ һаа, юрэдөөл нэгэ тиимэхэн, хара элигэтэй гэхэ гү, али бүри бухал болошоһон досоохитой хүн шэнгеэр тэрээндэ харагдаа һэн.

Хилээмэнэй мохоо магарлаан бүлюудэжэ баймаар бадхатай ёгогор хамараа Норжомын урдаһаа үнөөхи хүнэй сэхэ залаад харахые мүнөө шэртэһэн хүн балайшье һайхашаахагүй байгаа. Теэд залан сэхэ зантай Норжомо тэрэ хүниие хаража байтараа, ташаганаса энеэжэрхёо бэлэй.

— Ябая түргөөр!—Тагар хүбүүхэн Норжомын хажууда гүйжэ ерэхэтэеэ хамта гарһаань татаба.

— Юугээ ши шашанаш? Энэшни «ороолон» бэшэ, юрын лэ хүн ха юм!—гээд, Норжомо угаажа байһан хубсаһан тээшээ бусаба.

— Би танинаб! Эндэ тээстэн хүгшэн эжындэ хоноо һэн.

— Хэн?

— Энэ ороолон!

— Хаана гэнэш даа?—Норжомо гайхангяар дуугаа шангадхаба.

— Барга-Хүнды тосхондо хүгшэн эжындээ айлшалжа ошоод байхадамни, энэ «ороолон» манайда ябаа һэн.

— Теэд энэ хүнэй «ороолон» байһаниень ши яажа мэдээбши?—Норжомо бүри һонюушархан, зээ хүбүүхэнһээ асууна.

— Һүни унтахадаа баруун нюдэеэ абаад, аягатай уһан соо хэжэрхёод хоноо һэн. Хожомынь Тэхэ бөөгэй манайда ерэхэдэнь, эжы бидэ хоёрой тэрээндэ хэлэхэдэмнай: «бэеэ хүсэһэн ороолон гээшэ» гэжэ бидэндэ хэлээ һэн.

Норжомо бэеэ барингүй ташаганаса энеэхэ зуураа:

— Ороолон гэжэ байдаггүй юм. Тэрэшни хэмэл шаазан нюдэнэйнгөө протез абажа орхёод унтаа ха юм.

Угааһан хубсаһануудаа таас соо хэжэ һутабшалһан Норжомо Сэлэнгын эрье шадар обоолһон элһэнэй саагуур оробо. Эгээл энээхэн үедэнь эрьюулгэтэн урдажа байгаа уһан сооһоо нэгэ хүнэй толгой шохогод гэжэ бултайха мүртөө, «абарыт!» гэжэ хашхараад, һөөргөө үгы болоно. Юун боложо байһаниень ойлгожо ядаһан Тагарай хаража байхадань, үнөөхи түргэн урасхалтай уһан соо шохогоножо ябаһан хүмнай: «абарыт!» гэжэ хашхараад, дахин доошоо шунгашаба.

Айжа сошордоһон Тагар үнөөхи уһанай эрьедэ һуугааша «ороолон» тээшэ шэртээд абана. Теэд бүгдыжэ һууһан «ороолон» уһанда орожо үхэхэеэ ябаһан хүнэй хашхархые дуулаагүйшэ болоод, ёгогор хамараа газар тээшэ залажа, онигор хоёр нюдэеэ анилдуулан, абяагүй байха зуураа: «уһанда орожо үхэхэеэ байһан хүндэ гараа үгэбэл, бажуулдаад табидагүй юм гэлсэгшэ. Юрэдөөл, намһаа саагуур, наранһаа наагуур»,—гээд, досоогоо шэбшэнэ. Теэд яахабши даа, хара амяа хараһан амитан нарата дэлхэй дээрэ бии ха юм даа!

Хүн уһанда орожо үхэхэеэ байна гэжэ эсэсэй һүүлдэ ойлгоһон Тагар үзэгдөөгүй хахир шангаар шашхан хашхарба. Обогор элһэнэй саана һаяхана гараад, зээ хүбүүгээ хүлеэжэ байһан Норжомо үнөөхи «ороолон» гэдэг хүниинь толгойдоо шэбшэхэ зуураа: «ухибүү тэрэ бузар айлгаагүй юм бэзэ» гэжэ һэжэглээд, гүйдэлөөрөө ерэнэ. Теэд эрьюулгын гүнзэгы соо шохогоножо байһан хүн тээшэ ахирхан тахимтай Тагар хүбүүхэниинь ута хулһан эшэтэй хахуулияа аһан шадал соогоо һарбайн, шашхажа байба.

Уһанда абтаад үхэхэеэ байһан хүниие хараһан Норжомо хамаг хубсаһатаяа гол уруу гүйжэ орохо зуураа, Тагарай барижа байһан хахуулиин ута хулһан эшые урагшань һарбайжа:

— Бари, бари гэнэм! Энээнһээ тата!—гээд, забда залигүй хашхарна.

Үнөөхи үхэлтэй тэмсэжэ ябаһан хүн уһан сооһоо һүүлшынхеэ сутан өөдөө бултайхадаа, хахуулиин хулһан эшэ хаража, хоёр гараараа саб бажуулдашоо бэлэй. Норжомо бэригэн шадал соогоо хахуулиингаа эшые өөр тээшээ татаба. Абгайнгаа нойтон юбкэһээ Тагар хүбүүн шагтагалдан, баһал гэдэргэнь татана.

Тамаржа шадахагүй дээрэһээ уһанда орожо үхэхэеэ ябаһан арбаад гара наһанай басагаханай ами наһые эдирхэн Тагар Норжомо абгай хоёр энэ үдэр нигэжэ абарһан алдартай. Харин, хамагай һүүлдэ солоохой орохолоо, «ороолонойнгоо» һууһан газар тээшэ Норжомын харахадань, тэрэ зөлигынь үни хада арилшаһан байгаа һэн.

...Бүхэли үдэртөө агаарта үнжэхынгөө хажуугаар, хэдэн уршагта ябадалнуудтай тохёолдожо эсээд, амтатай нойроор һажажа байһан айлшан хүбүүхэнэй абгай нойрһоо һэрижэ, телефоной трубка абаба. Теэд мүнөөдэр агнахаяа ошоһон үбгэниинь аймшагтай яаралтайгаар заводой директор асуугаад, телефонойнгоо трубка табижархиһан юм. Теэд үхэр буугай абяанһаа һэрихээр бэшээр энэ үедэ унтажа байһан үнөөхи «ороолоноймнай» телефон баһа хонгиржо, ёгогор хамартыемнай хүнжэл сооһоонь бодхобо бшуу.

— Алло!—«Ороолоноймнай» хабирга дээрэхи хара үүниинь орбогод гэжэ, үзүүр дээрэхи арбаад хилгааһаниинь хитаралдашаба.

— Алло! — Елхо нюдэеэ ёотогод гүүлэбэ.

— Шэлэймнай погонно лентэ таһархаяа байнал! Ши, Елхо, энэ дороо ошожо, тэрэ редукторыень заһажа үгыш!—гээд, заводой директор һанаагаа зобоһон хоолойгоор дуугарба.

— Би юундэ заһаха болоо хүнбиб? Тэрэ халаандаа байһан бортовойнь яагаа юумэб?

— Тэрэ цех соонь дежурлажа байһан бортовойшни һаял бэеэ даажа ажаллаһан хүн шуу.

— Би ямар хабаатай хүнбиб?— Елхо ёгогор хамараа һарнагад гүүлэбэ.

— Ши нэгэдэхи тарай мастер ха юм ши даа. Тэрэ һаянай хүдэлжэ эхилһэн бортовойншни авари хэнгүй хаража урдиһэниинь лэ хүрөө гээшэл! Саашадаа бүри ехэ эбдэрэл болоо һаань, заводнай нэгэ хоног тогтоходоо болохол!

— Тэрэ главна механигынь яагаа юумэб?—Телефонойнгоо трубка руу шүлэһэнэйнгөө сэсэртэр Елхо үлеэбэ.

— Ши ехээр бү хашхара! Энэ дороо хубсалаад цех ерэжэ, тэрэ редукторыень заһажа үгэ!—гээд, заводой директор һүүлэй һүүлдэ захиралта үгэбэ.

—Үдэртөө юу хараһан юумэб? Тэрэ Пушэнбыевтнай хайшаа тонилоо юм? Яахадаа би хүнэй халаанай түлөө һүни бодожо ошохо болоо хүнбиб! Бэемни муу! Фронтымни шархa дахин шархирдаг болоод байна! Иимэ холо газар һүни дунда ябагаар ошохо аргамнигүй...—гээд, хэдэн олон шашаг үгэнүүдые гэншэн байжа Елхо тоолоно ха.

Цех дотор һүниин халаанай нэгэ хэдэн хүдэлмэришэд, үнөөхи дежурлажа байһан бортовой, электрослесарь түрүүтэй һанаа үнөөн болодһон, погонно лентын хажуугаар тойролдонод. Теэд һалхиганажа байһан редукторай ябадал дундань тэдэнэй хэниинь шье заһажа шадахагүй байгаа бшуу.

Хэдэн саг соо Елхые хүлеэжэ ядаһан дежурна бортовой баһа дахин директортээ хонходобо. Һанаа үнөөн боложо һууһан заводой директор гомдоһон голхорһондоо дуугаа шангадхан, Елходо дам дахин хонходобо. Харин тэрэ Елхонь: «Бү хашхарагты! Би таанадтал адли бодоһоор гүйжэ ябаха шадалтай хүн бэшэб... Нюдэнэймни протез олдоногүй... Фронтымни шарха хүдэлдөөд, толгоймни үбдэхэдэл гэжэ байна...» гэхэ мэтын олон табые тооложо эхилбэ.

Хэрбээ погонно лентын таһарбал, хэдэ мянгаад метр шэл гаргахаяа һаатажа, ехи хооһоор заводойнгоо тогтошохо тухай түс директор хоолойнгоо һөөлдэтэр үсэд Елхые хэлэһэнэйнгээ ашаар тэрэниие хүшүүргэдэн, гэрһээнь гаргаа бэлэй.

Эсэсэй һүүлдэ, үни удаан зоной хүлеэһэн Елхо цех дотор бии болохо зуураа: «Минии халаан бэшэ! Харюусаха хүниинь олдоно бэзэ. Хамаагүй, хориншье мянган метр шэл һалаг, бил харюусаха бэшэ ха юмбиб! Намһаа саагуур, наранһаа наагуур... Юрэдөөл, үглөө халаанай ерэтэр...» гэхэ зэргын хара бэеэ хараһан орёо асуудалнуудые өөрынгөө толгойдо хойно хойноһоонь уриддуулба.

Ёгогор хамараа һанжуулжархёод, гүнзэгы бодолдо дарагдажа байһан Елхые хажуу талаһаань хаража байһан улад: «хайшан гэжэ редуктораа заһаха тухай энэмнай бодожо байна!» гэжэ ойлгоод, бараг хүхюутэйнүүд яһатай үгэ хэлэхыень хүлеэн зогсонод.

Эсэсэй һүүлдэ Елхо ама гарахадаа:

— Үглөөгүүр болотор орхигты! Тэндэ шэнэ халаанайхид юу хэхэеэ мэдэнэд бэзэ!—гээд хэлэбэ.

Теэд энээнһээ урагша энэ цех дотор хүдэлһэн Елхо аюулһаа бидэниие абархань гэжэ хүлеэһэн хүдэлмэришэд, дежурлажа байһан бортовой болоод, электрослесарь мэтын хүнүүд бүгэдэндөө урмаа хухаржа, орзогор шүдэтэй Елхые завод сооһоо оро һэсэгүй намнажа, шэнэ ажаллажа эхилһэн бортовойн хүтэлбэри доро бүхэли һүниндөө гэдэнэр халуун шэл татажа байгаа погонно лентэ доогуур гулгиралдан, элдэб ухаан бодолнуудые оньһолон, машинын ябадал соо үнөөхи редукторыень заһажа, энэ һүниин авари зайсуулһан байгаа.

Нигэжэ эрхим үүсхэл гаргажа, цех соо болохоёо байһан авариие дежурна бортовойдо түс заводой директорэй үглөөдэрынь баясхалан хүргэхэдэнь, хүн зоной альга ташалдаан аадар бороодол шааяна. Эдэ зоной дунда үнөөхи үсэгэлдэр уһанда орожо үхэн алдагша басаганай гарһаа хүгэлһэн эсэгэнь, Тагар хүбүүхэниие нүгөө гартаа баринхай, энеэбхилэн зогсоно.

Харин энэ үедэ хамаг зоной араар, заводой шулуун хашаагай һүүдэртэ нэгэ бүгдэгэрхэн хүн бэеэ нюужа хороод: «Түргөөр коммунизм болоһой даа! Би электрын мотоороор хүдэлдэг һүнэй машина нэн түрүүн абаад, зөөхэй гарадаг соргыень өөрынгөө аман тушаа голлуулаад, һамганайнгаа аман фуу нүгөө шангэн һүнэйхиинь түлгаад, хэдэн үдэр хүнжэлһөө һугарангүй, гэдэһэ садхалан хэбтэхэ һэн бэзэб!» гээд, гансал хара аминайнгаа түлөө тэнэг бүдүүлигээр шэбшэнэ. Теэд яахабши даа, хүнэй уһанда орожо үхэхэеэ байхада, абархын түлөө гараа үгэхэгүй бэдьхэ сэдьхэлтэй, хамга хүдэлмэрилжэ байһан коллективайнгаа аюулда орохоёо байхада хара амяа хараад, холоһоо хаража байдаг, хэндээшье хэрэггүй иимэ амитад ороолоншье бэшэ һаа, хосорһон хооһон этэгээдүүд бидэнэй дунда уһа булангиртуулжа ябана ха юм даа!

БУРЯАД ҮНЭН
4-дэхи нюур.
1964 оной октябриин 11.

Грамотань геройн һамганда барюулагдаа

БЕРЛИН, октябриин 9. (ТАСС). СССР-һээ ГДР-тэ байдаг элшэн сайд П. А. Абрасимовай үсэгэлдэр Советскэ партийно-правительственна делегациин хүндэлэлдэ эмхидхэһэн уулзалга дээрэ КПСС-эй ЦК-гай Президиумэй гэшүүн, КПСС-эй ЦК-гай секретарь Л. И. Брежнев фашизмда эсэргүү тэмсэлдэ эдэбхитэйгээр хабаадаһанайнь, Советскэ Союзай Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай фронтнууд дээрэ эрэлхэг зориг, баатаршалга гаргаһанайнь түлөө Фриц Шменкельдэ Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэргэ (наһа бараһан хойноһонь) олгоһон грамотые тэрэнэй һамган Эрна Шменкельдэ барюулба.

—□●□—

Франциин компартиин ЦК-гай пленум нээгдээ

ПАРИЖ. (ТАСС). Франциин компартиин Центральна Комитедэй пленум октябриин 9-дэ Парижай ойрохон дохи Иври хотодо нээгдээ. Зүблэхэ зүйлэй түрүүшын асуудалаар — Морис Торезэй дурасхаалые мүнхэлхэ хэмжээнүүд тухай, тэрэнэй захяа заабаринуудые бэелүүлхын түлөө тэмсэхэ тухай асуудалаар — ФКП-гэй ЦК-гай секретарь Гастон Плисонье үгэ хэлээ. Тэрэшэлэн ажалшадай эрилтые хангуулхын, амгалан байдалай түлөө тэмсэлдэхи политическэ оршон байдал ба партиин зорилгонууд; ерэхэ хабар болохо муниципальна һунгалтын үедэ партиин баримталан бэелүүлхэ программа ба тактика; коммунис болон хүдэлмэришэнэй партинуудай зүблөөндэ бэлэдхэл гэһэн асуудалнууд пленум дээрэ хэлсэгдэхэ байна.

—□●□—

Египедэй ба Алжирай дипломадууд Леопольдвильһаа гараа

Конгын жандармериин зэбсэгтэ отрядууд ОАР-һаа, Алжирһаа Леопольдвильда байдаг посольствонуудые хиналтада оруулһан байгаа.

ОАР-ай ба Алжирай дипломадууд Браззавиль ниислэлтэй Конгын республика ошоо. Эдэ оронуудһаа Леопольдвильда байһан дипломадууд посольствынгоо байшан соо 18 часай туршада Катангын жандармериин зэбсэгтэ отрядуудаар бүһэлэгдэн хаагдаһан байна.

(ТАСС).

Англиин коммунистнуудай эрил…

ЛОНДОН, октябриин 8. (ТАСС). Һунгуулиин урда тээхи программаяа радио болон телевиденеэр найруулан мэдүүлхэ арга олгохо эрилтэ Великобританиин компарти табина. Коммунистнуудта үгэ үгэхые арсаһан радиогой Би-Би-Си гэдэг корпорациие гомдожо суудтэ үгэхэ, энэнэй тула зүбшөөл үгэхыень эрижэ, генеральна прокурорто хандаабди гэжэ Великобританиин компартиин түрүүлэгшэ Фрэнк Стэнли үсэгэлдэр Лондондо болоһон пресс-конференци дээрэ мэдүүлбэ.

Энээнтэй дашарамдуулан, ни… тайлбарилагдаа: Би-Би-Сие г… жо суудтэ үгэлгэ генеральна п… ророй зүбшөөлгүйгөөр хэгдэжэ… хогүй байна.

Һунгуулиин урда тээхи камп… үедэ радиогоор политическэ дам… гануудые хэхэ ябадалда Ан… коммунистнуудые хабаадуул… тула консерваторнууд, лейборист… ба либералнууд Би-Би-Син д… циин эдэбхитэй хабаадалгатай… үгэсэлгэ хэжэ байна гэжэ С… хэлэбэ.

Шууяатай митинг

ЛОНДОН, октябриин 9. (ТАСС). Һунгалтын урда тээ Бирмингемдэ болоһон митинг дээрэ Англиин премьер-министр Дуглас Хьюмэй хэлэһэн үгые дуулахын аргагүй байгаа: эндэ суглараһан зон дураа гутан зэбүүрхэжэ, тон ехээр шууя.

Үсэгэлдэр Бирмингемдэ зарлагдаһан митинг һүүлэй табяад жэлэй туршада соо үзэгдөөгүй шууяатай байба. Эндэ 10 мянга шахуу хүн хабаадаһан аад, түрүүшын хэдэхэн рядта һуугаашад лэ премьер-министрые дэмжэе, бусад олонхи зон… дураа гутан шууяһан байна… Пресс Ассоциэйшн агентствын… респондент мэдээсэнэ.

Тон ехэ шууяанай боложо… башье, премьер-министр өөр… хэлэхэ үгые бүхэли часай ту… уншаһан байна. Англи өөрын… на зэбсэгтэй зандаа үлэхэ… гэжэ Дуглас Хьюм хэлэбэ.

Митингдэ хабаадаһан зон… лой талмай дээрэхи шэнгеэр… даа, гэжэ корреспондент тэмд…

Японой засагаархидай занал…

ТОКИО, октябриин 9. (ТАСС). Японие США-гай атомна плацдарм болгохо ябадалда эсэргүү ажалшадай тэмсэлые дарахын тула Японой правительство хүсэлэлгэ гаргана. Энээниие юун гэршэлнэб гэхэдэ, гүрэнэй предприятинууд ба эмхи зургаануудай хүдэлмэришэд болон алба хаагшадай «политическэ ажал ябуулгые хуули буса» гэжэ тоолоһон тобшолол тунхаглагдаа. Японой портнуудта американска атомна… водно лодконуудай оролгые… шааһан тэмсэл «хуули дабаһан… лал» гэжэ тэрэ тобшолол… сагнагдана. Тиимэ хүдэлөөндэ… даһан гүрэнэй предприятин… хүдэлмэришэн ба алба хаагша… «ороной хуули дабаһанда» то… жо, «зохихо гэм зэмэдэ» хаб… лагдаха байха гэжэ засагаар… нана.

Корейн спортсменүүд Токиоһоо гаража ошоо

ТОКИО. (ТАСС). КНДР-эй олимпиисэ Ким Сон Хак 18-дахи Олимпиадын нийскэ делегациин хүтэлбэрилэгшэ оргкомитедэй түрүүлэгшэдэ ерээд, иигэжэ мэдүүлээ: ганефо гэжэ наадануудта хабаададаг Корейн зарим спортсменүүдые Токиогой нааданда хабаадуулаагүй дээрэһээнь, КНДР-эй делегаци энэ дары нютагаа бусахань гэбэ.

Атомна батарейн мак… дэгдээгдээ

НЬЮ-ЙОРК, октябриин 10. (Т… Замбуулинай замаар ниидээд, … та бусахаар хараалагдаһан а… батарейн макет октябриин … Уоллос арал дээрэһээ дэг… гэжэ США-гай атомна хүсэн… миссиин түлөөлэгшэ мэдүүлбэ…

Редакторай орлогшо
Ц. Ц. ЦИБУДЕЕВ

Манай адрес, телефонууд

АДРЕС ОБЪЕДИНЕННОЙ РЕДАКЦИИ: гор. Улан-Уд… улица Ленина, 35. Телефоны: редактора—23-67, зам. ред… тора—38-42, зам. редактора—35-84, секретариата—27-… отделов: сельскохозяйственного производства и партий… жизни—47-59, 35-14, промышленного производства и парт… ной жизни—48-89 33-61, корректорская—35-95.
Улица ЛЕНИНА, 26. Телефоны отделов: идеологическ… —24-74, советского строительства и быта—34-93, рабсель… ров и писем—25—41, 38-30, информации—32-74 и перв… дов—34-05.

гор. Улан-Удэ, типография управления по печати при Совет… Министров Бурятской АССР.
Н00242. Зак. № 1038.